

บทที่ 7

ภูมิปัญญาด้านการสอน : สิ่งที่สอน

สิ่งที่สอน คือ เนื้อหาที่สอน หรือสาระที่สอน สิ่งที่สอนที่ปรากฏในวรรณกรรม หนังตะลุงอาจจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ วิสัยโลก คุณธรรมและจริยธรรม และสัจธรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. วิสัยโลก

วิสัยโลกหรือธรรมชาติโลก คือ ความจริงของโลก หรือความจริงของชีวิต ในวรรณกรรมหนังตะลุงได้กล่าวถึงวิสัยโลกหรือความจริงของโลกไว้หลายประการ ซึ่งอาจจำแนกได้ดังนี้

1.1 มนุษย์สัตว์ยื่อมรักถูก

วิสัยมนุษย์สัตว์ยื่อมรักถูกปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่องดังต่อไปนี้ เช่น เรื่องสายเสือดีลีกัน ของ นิ้น อรุณ ตอนพระนางประภาวดี ซึ่งถูกใจลีกันเข้มข้น พระนางตั้งกรรภ์ คำขอความเคียงแคนถูกในครรภ์ พระนางตัดสินจะทำลายเสีย แต่คำวิสัยมนุษย์สัตว์ยื่อมรักถูก พระนางจึงเปลี่ยนใจกลับเข้าวัง เพื่อให้นหปฏิสนธิให้พระมหาอุปราชร้องเพลงกล่อมถูก พระนาคความจริงซึ่งตรงกับความรู้สึกของพระนางว่า มนุษย์สัตว์ยื่อมรักถูก ดังนี้

“ยิ่งศรีกตราขาวรัณเมฆาค่อนคืน
จักจันแจ้งแวงเสียงเกลียงกลมไกล
น้ำด่างพรມลงชายเมื่อไกสรุ่ง
ความเกลียงคลุกรีบหนีสามีมา
ครรั่นผ่านนาหนานหัวรังอุปราช

งานศึกคืนเดือนคับไม่หลับໃหล
สกุลไก่ก่องโภกิลากา
พระนางมุ่งเมืองนองจากห้องห้า
จะเกิดช้ำเสียสักท้องไม่ต้องการ
ยิ่งอา祚ตามเดือนไกเหมือนไฟเผาญ

จะไคร่เพาให้เป็นกัสสุลีกภาพ
จะเข็อยแจ้วแ่วหวานกั้วานแ่ว
เสียงกล่อมลูกไก่รุ่งอยู่เลือนกลาง
หญิงคนใช้ไก่ชิดของพระสุริยา
หน้าพระพายไก่สว่างน้ำค้างพระม
เข้ากำพร้ามาเกิดกับอกแม่
พ่อขอคายตายจากลูกแม่ไป
ถึงยากไรไม่ทิ้งเข้ามิ่งขวัญ
เลือครักแม่เป็นน้ำกษิรา
ผู้หญิงได้ไม่รักลูกของตัว
ดวงใจของแม่จงสำราญ
หัวอกแม่เด็ชั้นถึงไม่ทิ้งบุตร
เป็นมนุษย์หรือจะทิ้งลูกยา
พระนางนิ่งฟังขับกลับสดด
ถึงลูกซึ่แม่กีรื้อยู่แก่ใจ
ผู้หญิงนั้นชั้นทางสูปราชใช
ตัวเรานี้กีเป็นคนสำคัญ
ลูกเข้าค่าว่าไม่รักลูกของตัว
กลับใจอ่อนก่อนรุ่งทิวากล
แต่บันดาลได้ยินเสียงสำเนียงนา
ปานปีแก้วรีดกรายไก่สั่ว่าง
สมเด็จพระนางหยุดยั้งพึงกรรม
กล่อมนิทราลูกน้อยสนิทสนม
เจ้าคืนนมแล้วงอนอนเด็ดดวงใจ
ได้เห็นแต่เมาร้านน้ำตาไหล
ดวงใจของแม่เป็นกำพร้า
น้ำดันแม่ให้ทิ้งชัยขวา
ลูกยากสำกสินให้ชื่นบาน
กีชาติชั่วกว่าสัตว์เครื่องจาน
ภัยพาลมให้มีนาปีษา
เพาะแสงสุคสวัตรกเข้าหนักหนา
ชั้นหมูหมายยังมีความอาลัย
น้ำเనตรหยดคายด้วยเป็นฝอยไนล
ว่าเลือดในอกแม่ผสมกัน
ยักษรรักสายโภคิตไม่ผิดผัน
ยิ่งอัดอันอ้าอึ้งตะลึงถาน
ชาติชั่วกว่าสัตว์เครื่องจาน
เยาวมาลย์กลับหลังเข้าวังใน”
(ฉัน อรุณ : สายเลือดลึกลับ)

1.2 เป็นมนุษย์ย่อมลูกนินทา

วิสัยໄโลกว่าเป็นมนุษย์ย่อมลูกศิษย์นินทาปราภูในวรรณกรรมหนังตะลุงหลายเรื่อง เช่น

เรื่องพรสวรรค์ของ ฉัน อรุณ ก่าวถึงวิสัยໄโลกว่าเป็นมนุษย์ย่อมลูกนินทา ตอนพระพันธุ์ราชนก่าวปีก่อนพระนางรัตนฯ พระมหาเสี๊ห์ลูกนินทาว่าเป็นขักษร์กินคน ดังนี้

“การศึกษานินทาถึงพระเจ้า
โปรดทราบว่าห้ามไฟให้หมดครัวนั้น
แต่ความจริงหนีจริงสิ่งนี้ยก
พระอินทร์แก่สังแปลงพักตร์เป็น
อย่างพระน่องของพี่ไม่มีผิด
ที่ถูกคนนินทาให้รากิน

ยังถูกกล่าวว่าคลั่งแก่สัมพุทธเสริมสร้าง
ห้ามสิ่งนั้นได้จึงห้ามความนินทา
กินปูนมากจนอมไว้มีปัญชีวิชา
สุชาดาซึ่งเห็นเป็นพระอินทร์
งดตั้งจิตเลื่อนไสอยู่ในศีล
มันคือยืนสูญหายกระเจาไป”
(พื้น อรบุตร : พระสรวารค์)

เรื่องนangในฝัน ของ นั่น อรมุต กล่าวถึงวิสัยโภกกว่าเป็นมุขย์ย่องถูกคนมินทา ตอน
ยักษ์ยมก้าพร้าเพิงถึงการกระทำของตนที่ฝ่าพระริศดิพงงานกับพระพรพิชัย เผราตะหนานึ่งว่า
เป็นคนดี แม้คนจะนินทา ก็อ้วนเป็นสิ่งธรรมชาติโภก ดังนี้

“มารังชูรู้ประวัติราชบุตร
จะออกป่ากฝากฝังพระธิดา
เมื่อเราฝากถูกไว้ญี่โภสชิด
ไม่เรียกร้องต้องการให้มากนายน
เหมือนเรื่องสำคัญสุวรรณหงส์
โครงลงหืนว่าไม่งานก็ตามใจ
เมื่อเปิดหัวเมี้ยวมันไม่เหดิยและ
คำชี้คิดมีอยู่ค์โตกา

ยังแสลงสุดสุข โสมมณัสดา
ด้วยปัญญาเบนยลอกอุบາຍ
คงไม่ผิดแผนการประมาณหมาย
ถึงจะให้เข้าฟรีเราก็ต้อง^{ใช่}
เมื่อถึงลงในหนองทอง ไม่ไปไหน
ถ้าหากได้รับปากคันปล่อยให้มันนินทา
พอช่าวบ้านหัวแม่มันพุคมากปากหมาย
เหวคายังไม่พื้นคนปากคัน”
(ผู้ อรุณ : นางในฝัน)

1.3 มุนุษย์ทกอยู่ในความรักความหลง

วิสัยໄโลกมนุษย์ย่อมตกอยู่ในความรักความหลง เช่น หลงคู่รัก หลงการสุข หลงทรัพย์ ปรากวินิวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง เช่น

เรื่องความจริงไม่หนีความจริง ของ แบปอ กนตระ กกล่าวถึงวิสัยໄโลกว่ามนุษย์ตกอยู่ในความรักความหลง ดอนคนสันสอนบรรทัดซ้าย ดังนี้

“วิถีชีวิตร้ายแรงมักรักษาภัยหนึ่ง

“วิถีชีวิตรักษาสุขภาพ”
(แบล็ค มนตรี: ความจริง ไม่หนีความจริง)

บทเกี้ยวข้อง ฉบับ อรุณศ พรมนาถิงวิสัย โภกvarmanunyayomnangkrungkhongtan ดังนี้

“**แมลงภู่เป็นคู่ของบุปผา
หญิงกับชายเป็นคู่ชื่อารมณ์
พยัคฆ์ยังหลงป่าพาณิช
พระรามหลงสีคาดามราวด
หลงลึ่งใจให้นะหลงเหมือนทรงสมร
พระอภัยขังหลงองค์ละเวง
จะเดินทางสู่สุมาตะตะแม่
สามเดือนท้าวเจตตะวาคนิราศร้าง
ธันสตรีที่หลงร้านหมาย
ถ้าหลงรักมักกล่าวยกผู้ชายพา**

ใบรายว่าเห็นจริงทุกสิ่งสม
โลกนิยมหลงเป็นอยู่เช่นนี้
การนิพัทธงเสน่ห่าวาสีฉรี
นักคนครีหงส์เพียงคำยาเสียงเพลง
ละอ้ออ่อนแกรกตั้งขึ้นปลั้งเปล่ง
ถึงพมเมืองกีดขังหลงองค์นาง
บุกเมืองแปรเป็นประวัติเมื่อข้าววางแผน
เพาะหลงนางซิมชันกัลยา
หลงผู้ชายกีดอย่ารักให้หนักหนา
เหมือนสาริกาหลงถอนตัวนอนไฟร”
(ฉบับ อรุณศ : บทเกี้ยวข้อง)

เรื่องเพลิงพยานภาษาของ ฉบับ อรุณศ กล่าวถึงวิสัยโภกvarmanunyayomnangkrung ตอนฤาษีวกstonengasisingkut ดังนี้

“**อันวิชาต้ารูเรื่องผู้หญิง
เงินทองมีตือริงกว่าสิ่งใด
ยิ่งรำรวยยกตามบรรดาศักดิ์
ถ้าแม่ตัวช้ำด้อยทั้งคือทรัพย์
สมบัติมีชีพราหมณ์กีดามทักษ
บุรุษได้ไว้ทรัพย์เหมือนอัปเบรี้**

ดีจริงจริงนั่นคงอย่าสงสัย
ถ้ารีในโภกฯย้อมบ้าทรัพย์
มีคนรักหวานหอมขึ้นพร้อมสรรพ
ให้จะนับว่าตนเป็นคนดี
ชอบรู้จักคนหาเป็นราศี
ไม่เป็นที่พอใจของใครเลย”
(ฉบับ อรุณศ : เพลิงพยานภาษา)

1.4 ใจมนุษย์สักซึ้งหยั่งถึงยาก

วิสัยโภกvarmanunyayomnangkrung ใจมนุษย์สักซึ้งหยั่งถึงยาก ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงหลายเรื่อง เช่น เรื่องแสงวาริน ของ ฉบับ อรุณศ กล่าวถึงวิสัยใจมนุษย์ว่าสักซึ้งหยั่งถึงยาก ตอน ท้าวภัย กstonteroystamuk ดังนี้

“แม่น้ำทุ่งคดเคี้ยวไหลเดียวลด
แต่คดคณคดสำคบกันวน
ใบราษฎร์อย่าไว้น้ำใจคน
แต่ถ้าวัลย์พันเกียร์ที่เดียวลด
สักกีคดซ้อนซับพอนบันบ้าน
เหลือกระบวนการที่จะนับสำคบคด
บันลีกสันเหลือสันกินกำหนด
กีไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน”
(ฉัน อรุณ : แสงวาริน)

เรื่องขำแซยถึกดัน ของ ฉัน อรุณ บรรยายถึงวิสัยจิตในมนุษย์ว่าคดเคี้ยวเกินจะนับ
หรือวัดได้ ตอนพระสุริยาสั่งประหารสุบิน โดยนำไปทิ้งกลางทะเล ดังนี้

“นายสุบินลงประจำเรือสำไทร
เข้าอิจฉาตราเรือนแต่ก่อนการต
กระแซชลวนเชี้ยวที่เดียวลด
แต่คดคณบันปัญญาหาโทรศาย
ไม่เข้าใจว่าจะอมวังสันประหาร
ไม่คิดอ่านป้องกันอันตราย
สักกีคดซ้อนซับยังนับได้
กีรู้ไม่ด้วนหมความคดคณ”
(ฉัน อรุณ : ชาเลยลีกลัน)

เรื่องความจริงไม่หนีความจริง ของ แปลก มนตรี กล่าวถึงวิสัยจิตในมนุษย์ว่าสุคด
เข่นเดียวกัน ตอนกมสันสอนบรรครรษัย ดังนี้

“ใจมนุษย์สุคดคดเคี้ยวลีก
เจ้าอย่างนีกเชื่อนักหนอมครี”
(แปลก มนตรี: ความจริงไม่หนีความจริง)

1.5 คนที่พูดมาก็ไม่ทำ

วิสัยโภกคนที่พูดมาก็ไม่ทำ ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง เช่น เรื่อง
นางในฟันของฉัน อรุณ กล่าวถึงวิสัยโภกคนที่พูดมาก็ไม่ทำ ไว้เป็นเชิงอุปมา “หมายเหตุ
ไม่กัด” ตอนอักษรยนกภาพสอนพระธิดาพางงาม ดังนี้

“ไปเมืองบรรพันหน้าจะหาแพน
ค่าของคนผลงานเป็นเครื่องวัสด
ที่เสียงมากปากไม่บนหลบบังเงา
สำมาดแม่นมันไรค่าແส้วอย่าเอา
งานไม่จัดคนตายແส้วอย่าเข้า
นั่นหมายเหตุในทองแห้งที่แก่วงไกว”
(ฉัน อรุณ : นางในฟัน)

1.6 ใจคนอ่อนไหวได้

วิสัยโลก ใจคนอ่อนไหวได้ ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง เช่น เรื่อง ปัญหาชีวิตของแบลก มนตรี ตอนพระนางปืนประภารำฟิง กล่าวถึงวิสัยโลก คือ ใจคนอ่อนไหวได้เป็นเชิงอุปมา “ไม่หลักภูมิผลักบอยยังไห” และ “น้ำหยดลงหินทุกวันหินยังกร่อน” ดังนี้

“ค่อยทำค่อยไปเหมือนน้ำไหลได้ทราย ปลาแมกตามด้วยเหื่อมเมื่อเหมาะสม
เหมือนไม่อ้อเอนอุ่นอุ่นตามต้ม^{ปุกความนิยมความดีมีน้ำใจ}
ต้องทุกวันไม่หลักปักไว้แน่น^{คงคลายแคลนโยกคลอนต้องอ่อนไหว}
หินแหงนกร้าวซึ้งร้าวกร่อนร่อนจะไห^{น้ำหยดให้กลมอยครั้งยังพังลง}
(แปลก มนตรี : ปัญหาชีวิต)

1.7 ผู้ชายตามด้วยกลมามาหยิ่ง

วิสัยโลก ผู้ชายตามด้วยกลมามาหยิ่ง ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง เช่น เรื่องแรงสายเดือด ของ ฉิว ทิพย์วารี ตอนนางรสรินรำฟิง กล่าวถึงวิสัยโลก คือ ผู้ชายตามด้วยกลมามาหยิ่ง ดังนี้

“อันซ้างพลายชายโหคคำไอ้มรูซัง
เราเขือคีมีเขาวันทันเหล่ามาร^{จะอับปางเพรานางพังคิดสังหาร}
อันเล่ห์กลมัณฑร์หอยูนีสามารถ^{จะคิดอ่านวางแผนอุบাযิให้ตายใจ}
ตะบะมานพระนักสิทธิฤทธิ์ไกร^{พังปราสาทเวชยันต์ให้หรั่นไห}
(ฉิว ทิพย์วารี : แรงสายเดือด)^{ยังบรรลัยด้วยสตรีมีนาฯ”}

1.8 หยิงสาวเป็นที่หมายปองของผู้ชาย

วิสัยโลก หยิงสาวเป็นที่หมายปองของผู้ชาย ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงหลายเรื่อง เช่น เรื่องมหาราชากำสรวงของ ฉัน อรมุต ตอนพระพุทธสสอนนางคาราน้อย กล่าวถึงวิสัยโลก คือ หยิงสาวย้อมเป็นที่หมายปองของผู้ชาย เป็นเชิงอุปมา “ดอกบัวบานเป็นที่ปองหมายของหมู่แมลง” ดังนี้

“เดียนีตัวเปรียบเหมือนบันนิอุบล
บังพูดก้านบานกระชาด
เพื่องหุดพื้นวารินกระสินธุ์สาย
เป็นที่หมายหมู่บวรประช้อนเอม”
(ฉัน อรุณ : มหาราชก้าวสราล)

เรื่องแสงวาริน ของ ฉัน อรุณ ตอนนายใจรามรุตคำพึงถึงบุตรสาวของตนที่เริ่มเป็น
สาว กีดังวิสัยโลก คือ หญิงสาวย่อ้มเป็นที่หมายปองของผู้ชาย แม้จะอยู่แสลงไกลก็ยังเป็นที่
ไฟฝน ดังนี้

“อันกุณรินบินหาสร้อยสาวโรช
แต่คงไม่ไฟท้าวในความดึง
ถึงร้อยไขชน้วยนกลิ่นกีบินถึง
ไม่พ้นซึ่งพากหมู่แมงภู่ตอม”
(ฉัน อรุณ : แสงวาริน)

1.9 ในโลกย่อ้มมีทั้งคนแล้วและคนดี

วิสัยโลกว่า ในโลกย่อ้มมีทั้งคนแล้วและคนดี ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะตุบบาง
เรื่อง เช่น เรื่องนางในฟืน ของ ฉัน อรุณ กล่าวถึงวิสัยโลกว่าโลกย่อ้มมีทั้งคนแล้วและคนดี
ตอนยังกษัมภีพสถานลูกสาว ดังนี้

“ท้าวทรงปลอบพระริศาอย่าร้อนจิต ก่อຍามมิตรเอาใหม่คั่งใจหมาย
คนที่คิดยังมีอยุ่มากมาย ใช้จะร้ายไปสื้นทั้งคินแคน”
(ฉัน อรุณ : นางในฟืน)

1.10 เมื่อมีเหตุย่อ้มมีผล

วิสัยโลก เมื่อมีเหตุย่อ้มมีผล ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะตุบบางเรื่อง เช่น เรื่องแรง
อธิษฐานของ ฉัน อรุณ ตอนยังกษัมภีเมทนีโกรหเจ้าชายภาณุมาศที่ตามนางสร้อยสนธิศาของตน
มาถึงในวัง นางอุบลคาราได้ทราบทูลเตือนสติพระบิคิให้ยับยั้งชั่งใจ โดยถังวิสัยโลกว่า
เหตุการณ์ที่เกิดนี้ย่อ้มมีเหตุผล ดังนี้

“งยับยั่งชั่งจิตเดิมบิตรรัก^๑
น้ำฝนรั่วเพราะเรือนร้ายให้อาใจคน
ถายันทีมีสะพานคนหาญเข้าม
เมื่อหมายหมายตีแต่อึก”

ไม่มีเหตุแล้วเรื่องนี้ไม่มีผล
พี่กร้อยสอนของเราริบุญา
เป็นไปตามธรรมชาติปราบดูนา
ปล่อยให้หนาเหมือนเน่าไม่เข้าการ”
(ฉัน อรุณ : แรงอธิบดี)

2. คุณธรรมและจริยธรรม

คุณธรรม คือ สิ่งที่เป็นคุณ สิ่งที่เป็นประโยชน์ จริยธรรม คือ สิ่งที่ควรประพฤติ สิ่งที่ควรปฏิบัติ สิ่งที่ควรกระทำ คุณธรรมและจริยธรรมสัมพันธ์กัน และต่างสัมพันธ์กับปัญญา คือ ปัญญาจะบ่งบอกว่าสิ่งใดเป็นคุณเป็นประโยชน์ เมื่อทราบว่าสิ่งใดเป็นคุณเป็นประโยชน์ก็พึงปฏิบัติหรือกระทำ เพื่อให้สิ่งนั้นเกิดมีขึ้น เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม หรือช่วยพัฒนาชีวิตและสังคมสืบไป

ในวรรณกรรมหนังตะลุงได้กล่าวถึงคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นคุณธรรมและจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ไว้หลายประการที่เด่น ๆ คือ

2.1 ความรู้จักสังเกตพิจารณาหาเหตุผล

ความรู้จักสังเกตพิจารณาหาเหตุผลเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะทำให้คนเกิดปัญญาสามารถถ่วงท่าที หรือปฏิบัติตนต่อสิ่งนั้น ๆ ได้ถูกต้องเหมาะสม ความรู้จักสังเกตพิจารณาหาเหตุผล หรือความรู้จักความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของของเหตุปัจจัย ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง เช่น

เรื่องแสงวาริน ของ ฉัน อรุณ ทักษิณนາมสั่งสมบูรณ์ให้รักจังเกตพิจารณา หาเหตุผล เห็นความล้มเหลวเกี่ยวนี้คงของเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้เกิดปัญญาเข้าใจสิ่งนั้นชัดเจนขึ้นดังนี้

“ใบรายว่าคบคนดูหน้าผ้าคุณเนื่อง
น้ำตื้นสีก่ำเราจะหมายเข้าสายอุบล
อย่ามักง่ายใช้คต่องให้ถ้วนที่
พระทรงสิทธิบิตรสอนธิดา
ก่อนจะเชื่อจังสังเกตดูเหตุผล
จะดูคนชั่วคีที่กิริยา
ดินจะดีดูที่ผลตันพฤกษา^๑
แล้วตั้งมหานครินทร์สินสายชล”
(ฉัน อรุณ : แสงวาริน)

เรื่องดอกฟ้าละอองคินของ ฉัน อรุณ นางปภิมาสอนพระธิดาพวงพาให้รู้จักสังเกต
พิจารณาหาเหตุผล เข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งนั้น ๆ เช่นเดียวกัน ดังนี้

“ถูกจะไปไขายไม่วายหาด
กระเส้นสีกีดลันเป็นวนวัง
ใจมนุษย์สุดระวังหงี้งไม่ได้
จะบ่นคนเขยย่อมว่าดูหน้าคน
สำเนียงคนย่ออมอ กบอกภาษา
ดินจะดีดูที่ผลของดันไม้
อย่าประมาทางจำคำแม่สั่ง
เราก็ยังรู้ได้ด้วยสายอุบล
นอกจากใช้ปัญญาหาเหตุผล
หากเหลือดันแต่ว่าหลักเลี่ยงเบี่ยงอุบายน
กิริยาบอกเหตุสังเกตหมาย
คนดีร้ายจะรู้ทันด้วยปัญญา”
(ฉัน อรุณ : ดอกฟ้าละอองคิน)

2.2 ความรู้จักเลือกคนคน

คุณธรรมที่เกื้อญกต่อชีวิตและสังคมที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ ความรู้จักเลือกคน คน คือ เลือกคนดี หลีกเลี่ยงจะเว้นการคบคนพาลคนชั่ว ความรู้จักเลือกคนคนที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะกรุง จำแนกได้ดังนี้

2.2.1 “ไม่คบคนคดคนพาล เรื่องจำเลยลีกสับของ ฉัน อรุณ เจ้าหนูิงการเกดรำพึง
ถึงพระบิดาที่เป็นคนคดคนพาลว่าเป็นคนที่ไม่ควรคบ เพราะเป็นคนร้าย ไร้ประโยชน์ ดังนี้

“แม่น้ำทุ่งคดเคียวบังควรจะ
หลีกที่คดทำเคียวเก็บข้าวไว้
เสือร้ายไม่กินสุกหลินหลาน
ตัดสาบทากันจนบรรลัย
ไม่กดทำคันทรยังใช้ได้
คนคดไม่เข้าการสถานใด
แต่คนพาลยิ่งกว่าเสือเสื่อไม่ไหว
ขอให้กลับบิชาเหมือนฟ้าศิน”
(ฉัน อรุณ : จำเลยลีกสับ)

เรื่องนหาราชกำสรวณ ของ ฉัน อรุณุต ตอนถายโภบุตรสอนนางแண์ทวีป ก็สอนว่า
อย่าคบคนพาล เพราะเป็นคนชั่วพูดจากลับกลอก หากคบก็จะผลอยมีราศี ดังนี้

“จะพูดจาสารพัดประหดยั่ง
อย่าประจบคนคิดหมายตริพาล
คำคนพาลหวานวับแล้วกลับกลอก
ไกรพาณพนคบต้าจะราศี

จะอุกนั่งน้ำท่ากระยาหาร
ที่สันคนชั่วช้าจะราศี
มันมักหลอกหลอนเล่นเหมือนเห็นผี
ดังพานีหดถ่ายหน้าร่างอาอย”
(ฉัน อรุณุต : นหาราชกำสรวณ)

2.2.2 “ไม่คบหญิง 3 ผัว เรื่องมัตติกาของ ฉัน อรุณุต พระจักรพงศ์สอนศิริเทพว่าอย่า
คบหญิง 3 ผัว เพราะเป็นหญิงกาล ดังนี้

“ใบราษว่าแม่เรือนเหมือนรากรแก้ว
มาตรฐานสามผัวอย่าն้ำเนีย

เสียรากรแล้วก็งักก้านก็พาลเสีย
อยู่คลอเคลียคบหาเป็นกาล”
(ฉัน อรุณุต : มัตติกา)

2.2.3 “ไม่คบคนที่เกียจชี้เหล้าเห็นแก่กิน เรื่องมัจธราษฎรน้ำผึ้ง ของ ฉัน อรุณุต
พระนางประภาวดีจะต้องเดินทางออกจากเมือง นางรำพึงสอนผู้ดูที่จะมีเรือนว่าอย่าคบคนที่
เกียจชี้เหล้า คนเห็นแก่กิน รบสูกเมีย เพราะเป็นคนเลว ดังนี้

* “ขอเตือนหลวงสาวออกเรือนออกเหล้า คิดมีคู่เคล้าคิดคู่ให้ดี
ใครได้ผัวผิดต้องคิดจนตาย
รูปงามไม่งามให้ความรู้สึก
ชาญเท่าแต่กินชาบปลิ้นเมียจ่าย
ชาบนาชาบไรชาบไม่ทำงาน
ไม่สามารถเข้ากินเย็นกิน

อย่าหลงชาช้ำได้ผัวเหมือนผี
ต้องตีค่าคนที่ผลของงาน
ได้ชาอย่างนี้บัดสีชาวบ้าน
ชาบพลาญกินเหล้าเปลืองเบี้ยเมียหัน
เสียทรัพย์สูญสิ่นกินเมาบนเมีย”
(ฉัน อรุณุต : มัจธราษฎรน้ำผึ้ง)

2.3 ความรู้จักตน

พระพุทธศาสนายกย่องความรู้จักตนว่าเป็นคุณธรรมของสัตตบุรุษ หรือคุณธรรมของ
คนดีและยกย่องผู้รู้จักตนว่าเป็นผู้เขริญ ความรู้จักตนจึงเป็นคุณธรรมที่พระพุทธศาสนายกย่อง

และถือว่าเป็นกฎหมายที่สำคัญและมีกฎหมายค่าต่อการพัฒนาชีวิต และสังคมเป็นอย่างยิ่ง ความรู้ จัดตนปรากฏมากในวรรณกรรมหนังตะลุง ดังตัวอย่าง

เรื่อง ก่อนตะวันจะลับฟ้า ของ ฉัน อรุณ ศรีคันธ์ ให้รำพึงว่าตนเป็นคนจนต้อຍต่อ
ต้องรู้จัดตนเจียมตน ไม่เห่อเหินทะเยอทะยานให้เกินฐานะ ดังนี้

“ เราก่อตัวต้องน้อยนิดชีวิตทาส
ต้องเจียมจนทันทานการไอยรา
สกุลตัวน้ำใจจะไฟสูง
ต้องผ่ายพอมาตรอนใจเพระไกอกัน
จะปีกอ่อนหย่อนย่อระห้อกด
ถึงขืนบินก็ไม่รอดคลอดปาง
เกิดเป็นกาอย่าไปหลงว่าแหงสัก

อย่างอาจเอื่อมใจไฟฟันหา
จะก้าวหน้าเหมือนเครญรูไม่มีวัน
เหมือนอย่างซุงมุ่งเมืองสวาร์ค
คนละชั้นไม่ถึงสักครึ่งทาง
จะต้องคงกรรมครุดมดปีกหาง
จะตกค้างกลางคืนสืบลมปราษ
ถึงสมัครใจหมายก็ไม่ได้สมาน ”
(ฉัน อรุณ : ก่อนตะวันจะลับฟ้า)

เรื่อง ปัญหาชีวิตของ แบลก มนตรี นางครือัมพรรำพึงว่าตนเป็นพระมหาเสี๊ยะอยู่ใน
ฐานะที่สูงจึงมีความละอายที่จะต้องลดตัวลงต่ำ ยอมเป็นเมียของนายโจรหิงสะ ดังนี้

“ เคบสูงส่งหรือจะลงในหัวเหว
ลัญชาติแหงสังฆไม่ทรงเข้าฝุ่งกา
ชื่นหลังซึ่งจะไม่ย่างลงหลังเสือ
เคยสถิตย์อาสน์ราชครอบทรง

จะเหตุกล่าวเหลืออนาคตไม่ประданา
คินกับฟ้าไกอกันนักไม่พกวน
เคยเขี้ยวไม่ลงไว้ใต้ไม้ขอน
จะลดหย่อนนั่งเกวียนหนานไม่ควรเลย ”
(แบลก มนตรี : ปัญหาชีวิต)

เรื่อง งายสิงห์ ของ ฉิว ทิพย์วารี แสดงออกถึงกฎหมาย ความรู้จัดตน ความเจียมตน
ความภูมิใจตน ความรักทักษิรของตน เป็นเชิงอุปมาว่าแม้คนจะอยู่ในฐานะต่ำต้อຍแต่ก็ภูมิใจ
ที่จะอยู่ในสภาพนั้น ไม่ทะเยอทะยานให้เกินฐานะเกินตัว ตอนนางอุ่นฟ้าโடดกบ ฝ่าคนองที่
พุดชักนำให้นางทิ้งสามีไปอยู่กับตน ดังนี้

“ ได้ฟังคำชำช่องดังหอกแผลม
สุดยอดลั่นสรรค์คำตั้งจำง
กีสมคุลย์พระหุ่นศ้อยกับรอยเล็ก
อันสระกร้างบางบึงถึงใหญ่โต

มาหนึบแนมเนื้อนางให้ร่างผง
เพียงแค่คงกับน้อยในรอยโถ¹
เด็นเตะเต็กตามประสานไม่ยะโส
เข้าพวกโภภามากอยากสำราญ

นกกระจิบรังกระจี้อยตัวน้อยอก
อันนกใหญ่ภัยยิ่งสิงห์กราน
คำโวหารท่านเทียนมาเบรื่องปลอบ
ว่าเรือทรงองค์ขวัญกัญญาณ
เพียงสำน้อยพลดอยผ่านท้องชารขาว
อันໄไดเรือเมี่ยเพไม่ແນใจ
เมื่อสามีศรีรักษ์ไดกันแล้ว
กำลังวนลันเหลือนอกเหนือกัน

มีความอกถุงอุบพุบรังสาห
ชูพรานปืนผ่าลำชีว
ให้เห็นชอบสารพัดน่าบัดดี
เมื่อฉันมีเรือชาวยังอาลัย
พื้นฝ่ากางเกลี่ยวคลื่นพอดีนไหว
ฉันไม่ไฟลเดิงหลงเกินพงศ์พันธุ
จะเป็นแก้วหรือตะกั่วที่ผัววัญ
เป็นกังหันต้องลมไม่สมควร”
(ดู ทิพย์วรร : งายสิงห์)

2.4 ความเมตตาใจมั่นคงไม่หวั่นไหว

ความเมตตาใจมั่นคงไม่หวั่นไหว เป็นคุณธรรมที่สำคัญ และจำเป็นยิ่งต่อการดำรงชีวิตที่มีความสุข ปกติจิตใจมุขย์ย้อมหวั่นไหวไปกับสิ่งที่มากระบวนการ โดยเฉพาะเมื่อประสบสุข-ทุกษ์ สรรเสริญ นินทา จิตใจที่หวั่นไหวย่อมหากความสุขได้ยาก แต่จิตใจที่มั่นคงย่อมหากความสุขได้ง่าย

ความเมตตาใจมั่นคงไม่หวั่นไหวปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ดังตัวอย่าง เรื่องคณในฝึก ถ้าไม่ซักออกไม่เห็น ของประทีน บัวทอง ตอนถูกมีสอนรุ่งสุริยาและนางพิพาก ให้อุดหนการกระทำกระทั้ง ให้เมตตาใจมั่นคงหนักแน่น อ่ายเชื้อศรีอยุധ ดังนี้

“ผัวเมียอย่างไรเสียเหมือนลื้นกับฟัน กระทนกันน้อยนิคไม่ผิดใหร
แต่ปากยาวชาวบ้านสำคัญนัก
นายแยงตะแคงรั่วในครัวไฟ
มันยาวหนักถึงปากกาบั้งชาวกว่าเป็นไหนไหน
อาจพังได้เรื่องผัวเมียต้องเสียพระปากคน”
(ประทีน บัวทอง : คณในฝึกถ้าไม่ซักออก
ไม่เห็น)

2.5 ความไม่ประมาท

ความไม่ประนماท ก็คือ “ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ”¹ หรือ “ความเพียรที่มีสติ เป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม”² ความไม่ประนماทเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิต และสังคม เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นเตือนให้มุขย์ระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมพลาดคลำลง ในความชั่วความเสื่อม ความหาย茫 และไม่ยอมพลาดโอกาสที่จะประกอบกุศลกรรม อันจะเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์他人 ให้งอกงาม ไฟบุลย์ ความไม่ประนماทปรากฏมากในวรรณกรรมหนังตะลุง ดังตัวอย่าง

เรื่องแสงวาริน ของ ฉัน อรุณต พระแสงรัตนารามพึงว่าแม้เพื่อนที่สนิทรักใคร่พึง
ระมัดระวัง อย่าประมาทดอย่างไว เพราะเพื่อนที่สนิทรักใคร่มักหักหลัง จึงร้ายยิ่งกว่าศัตรู
ศัตรูเราป้องกันได้ แต่กับเพื่อนที่ร้ายเราไม่สามารถป้องกันได้ ดังนี้

“ศัครุอื่นหนึ่นเสนไม่แม่นเหมือน
เมื่อเพื่อนรักใกล้ชิดมันคิดชัง
กับพวกเพื่อนที่รักมักหักหลัง
กีழดหวังป้องกันอันตราย”
(ฉิ้น อรุณ : แสงวาริน)

เรื่องคุรุกุรุเก็น ของ นิ้น อรอนุศ กรรมคำสstonนางแก้วกัณหาว่าจะระมัคระวังอย่างใจคนไก่ คนกลับกลอก คนที่เมื่อเวลา ยามค่ำคืนจะระมัคระวัง อย่าแพตออย่าประมาหากประมาหากจะเป็นอันตราย คั่งนี้

“อาจารย์สั่งให้ระวังอย่าวางแผน
กลัวคนตายใช้คนเป็นเชื่อคนงาน
เมื่อสิ้นแสงสุริยง朗ลับแล้ว
ปีคประศุหน้าต่างอย่าวางแผนไว
เพื่อกันไก่กลับกลอกมาหาหลอกหลอน
จะเดือดร้อนภายในหลังจะระวังภัย
ตัวถูกแก้วกัมหายอย่าไปไหน
ขัดกalonในอย่างประมาทให้พลาดแพลง”
(ฉบับ อรัญช : ศรีรักกุ่มสัน)

¹ พระราหารามนี (ประยุทธ์ ปัญโญ). พจนานุกรมพุทธศาสนา. 2518. หน้า 31.

๒ แหล่งเรียนรู้

เรื่องหยกสิงห์ปกาศิตของ ฉัตร พิพิธวารี พระนางปทุมทองสอนเขมราชซึ่งกำลังจะเดินทางไปต่างเมือง เพื่อแก้แค้นแทนพ่อว่า งรมัคระวังรักษาตนอย่างประมาทต่อศัตรู สตรี และสุรา ดังนี้

จงกระหนนกรักนาซึ่งกายิน
เรakanหนุ่มใจหนุ่มจะหุ่มห่อ^๑
สองสตรีนี้ศัตรุคุให้แม่น
เรื่องสุรา Narineร้ายนัก
จะสำแดงแค้นแทนพ่อจะขอฟัง
อย่าโนโหโหอาญ่าเขารานหัก
อันน้ำน้อยพกอยเยย่องแพ้ไฟ

“เดินทางไกลไปเมืองมารค่างฐานอื่น
หนึ่งไม่สืบศัตรุที่คุ้มเคลน
ให้เกิดก่อความประมาทจะพากดแผน
สามฤทธิ์แผลกอชือดซึ่งจะรักษา
เจนถุกรักงงจำคำแม่สั่ง
แต่เม่ยังเป็นห่วงเจ้าดวงใจ
ให้รู้จักยับยั่งจิตวนิจฉัย
ต้องอาศัยปัญญาปริชาชัย”
(ฉัตร พิพิธวารี : หยกสิงห์ปกาศิต)

เรื่องนักรักนักกรบของ พ่วง บุษรารัตน์ ถ่ายวันรัตน์สอนกำพล สีแก้ว และยอดทองว่า หากไม่ประมาท มีสติคุ้มครองก็จะปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ได้ ดังนี้

วันรัตน์ : พากเรอพร้อมแล้วไว้ใหม่

กำพล : พากกระหมพร้อมแล้ว

วันรัตน์ : ความพร้อมเมื่อใด ก็อ ได้ถูกยกเมื่อนั้น เวลาใดเหมือนกัน ทุกนาที ทุกชั่วโมง ทุกวัน ทุกเดือนและทุกปี จะชั่วกีบยู่ที่ผู้ที่ประกอบกิจการเท่านั้น ด้านขับรถยกต์ ประมาท ถึงจะเข้มรถ ผูกค้ายาว ค้ายาง แขวนหลวงพ่อไว้หน้ารถ รถกีบยังชนกันได้ ถึงจะแยกผ้าประเจียด ผ้าบันต์ แจกพระห้อยคอ กระสุนตรงเข้าครกีบป้องกันไว้ไม่ได้ แรงปืนสมัยใหม่ย่าวยั่งคุณ แม้แต่กำแพงกีบยังทะลุ ทางเดียวที่จะรอดคือมีสติ รอบคอบ ไม่ประมาท อาจารย์ไม่มีเครื่องรางของขลังแจก ไม่มีสิ่งสำคัญสิทธิ์คุ้มครอง ไม่มีเทวคารักษาก็เชอทั้งสามต้องรักษาตัวเอง ออกเดินทางได้

ยอดทอง : สาขุ

กำพล : กระหม��ก่อน

สีแก้ว : ตามก่อนครับ

(พ่วง บุษรารัตน์ : นักรักนักกรบ)

2.6 ความสำรวมว่าด้วย

การสำรวมว่าด้วยส่งเสริมความมีวิชาสัตย์ ช่วยละการพูดคำส่อเสียด การพูดคำหมายและการพูดคำเพื่อเจ้อ และช่วยส่งเสริมให้พูดในสิ่งที่ควรพูด คือพูดจริง พูด เพราะ พูดคือ ซึ่งจะเป็นประโยชน์เกือบถูกแก่ชีวิต และสังคมสืบไป ความสำรวมว่าด้วยเป็นคุณธรรมสำคัญ ต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม

ความสำรวมว่าด้วยในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ดังต่อไปนี้

เรื่องมังกรราชสาน้ำเมือง ของ ฉัน อรุณ พระนางสร้อยสุดาสอนพระธิดาบุญบันให้ สำรวมว่าด้วย ดังนี้

“จะพูดจาสารพัดประหัยด้วย
แม่สอนสั่งเพราะรักเข้าหนักหนา”
(ฉัน อรุณ : มังกรราชสาน้ำเมือง)

เรื่องแสงวาริน ของ ฉัน อรุณ พะอินทร์ทรงรำพึงว่าทุกคนควรสำรวมว่าด้วย ไม่ควร พูดเหี้ยดหยาม ประมาท นินทา ปรักปria สมณชีพราหมณ์ พระภิกษุสงฆ์ผู้อ่อนพระญา เพาะจะเป็นบาป ดังนี้

“สมณชีพราหมณ์ไครหยาหยา
จะเป็นบาปติดอยู่ไม่รู้หาย
บางคนชอบล้อเล่นเป็นเพื่อนหาย
ไม่ทราบไว้เชิดชูขึ้นบูชา
ถูกบางคนรู้หลักเป็นนักประชัญ
ชอบประมาทภิกษุอ่อนพระญา
เมื่อรู้หลักก็ให้รู้ข้อมูล
ไปนินทาปรักปร้าพระทำไว้”
(ฉัน อรุณ : แสงวาริน)

2.7 ความมีสังจะ

สังจะ คือ “ความจริง ได้แก่ “จริงใจ” คือ ซื่อสัตย์ “จริงว่าด้วย” คือ พูดจริง และ “จริงการ” ได้แก่ “จริง”¹ ความจริงดังกล่าวมีเป็นคุณธรรมที่เกือบถูกชีวิตและสังคมเป็นอย่าง ยิ่ง เพราะความจริงก่อให้เกิดการกระทำ แต่เราคนที่มีความจริงย่อมพูดจริง ทำจริง ก่อให้เกิด ความไว้วางใจ ไม่หวาดระแวงว่าจะกลایเป็นกัน หรือกลับเป็นตรงข้าม และทำให้คนที่เกี่ยว

¹ พระราชบัญญัตินี้ (ประยุทธ์ ปุตตโถ). พจนานุกรมพุทธศาสนาฉบับประมาณศัพท์. 2537. หน้า 318.

ข้องสารารถว่างท่าทีหรือปฏิบัติด้วยความมีสังจะประภูมิในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

เรื่องกามเทพลง ของ ฉิน อรุณ แสดงถึงความมีสังจะของทุยยันต์ ซึ่งปฏิญาณว่า จะพยายามติดตามหาความสุขให้พบ จึงพยายามติดตามตามที่ได้ปฏิญาณไว้ โดยจะยอมตายมากกว่าจะยอมเสียสังข์ ซึ่งเป็นศักดิ์ศรีและความดีของลูกผู้ชาย ดังนี้

<p>“ฉินเสียชีพก็ไม่ยอมให้เสียสังข์ ไม่ทำตามคำมั่นที่สัญญา จึงม้ายแล้วแสวงหาความสุขในชาตินี้ อันข้างความสามารถว่าชาติชาติ</p>	<p>ต้องรับร็อกสีบความติดตามหา เสียสังข์จากชั่วนัตถาย ความชั่วดีต้องอยู่ไม่รู้หาย ฉินคัตถายก็ให้เขาได้อาสา”</p>
--	--

(ฉิน อรุณ : กามเทพลง)

เรื่องสังจะกับความรัก ของ ฉิน อรุณ สร้อยสังข์ให้และขอสังจะจากพระกรีศิริวงศ์ ว่าต้องมีสังจะตามสัญญานตลอดไป ดังนี้

<p>“เป็นคำมั่นสัญญากับหน้าที่ น้องรักพี่กรีศิริศาสัญญาไว้ ที่แยกยอกกลำกไม่อายคน สังจังเวอนดาวาจารวิ่ง</p>	<p>เป็นผลดีต่อไปดังใจหมาย น้องจะไม่เหลวไหลตั้งใจจริง ไม่ขอพบพระนพลำไส้ผู้หญิง พ่อย่าทึ้งสัญญาเข้างหน้าไป”</p>
---	---

(ฉิน อรุณ : สังจะกับความรัก)

2.8 ความกตัญญูกตเวที

ความกตัญญูกตเวที คือ ความรู้คุณท่านและตอบสนองคุณท่าน ความกตัญญูกตเวทีทำให้มุขย์ตระหนักถึงคุณค่าของคนอื่นที่มีต่อตนและตนต้องตอบแทนคุณค่านั้น ทำให้เกิดการให้และการรับ ความกตัญญูกตเวทีจึงเป็น美德ธรรมที่ช่วยเกื้อ大局ชีวิตและสังคมอย่างยิ่ง ความกตัญญูกตเวทีปรากฏมากในวรรณกรรมหนังตะลุง ดังตัวอย่าง

เรื่องสามพี่น้องฝาแฝด ของ ฉิน อรุณ พระอินทร์สอนคุณธรรมแก่พระแสงสุริยา หลาภประการ รวมทั้งความกตัญญูกตเวที ดังนี้

“อินกรุงศรีทรงประทานเทพอาษา
แล้วอย่างพรสอนสั่งสารพัน
กตัญญูรักภารกุรรัก^๑
เป็นเหมือนทรงเกียรติอันเกรียงไกร
จะหาคู่สู่สมรรษ์รัก
จงติดตามน่องน่องหั้งสองรา

วิเศษสุคศิลป์ขึ้นในสวรรค์
ลงคั่งมั่นอยู่ในธรรมประสำใจ
ส่วนศักดิ์กษัตรารักษ์ย่าศัย^๒
อย่าพอใจบึงบางเมืองอนอย่างกา^๓
ให้สมศักดิ์ธรรมถูลังษ์แห่งแห่งสา^๔
กับบิความารครสุรร่อนใจ”

(ฉัน อรุณ : สามพี่น้องฝ่านเฝด)

เรื่องแคนอภินิหารី ของ ฉัน อรุณ เก้าชัยนพรัตน์ กิตถึงบุญคุณของพระราชนารค
จึงตัดสินพระทัยไปเมืองร้างของเจ้าหนูนิหารพมทอง เพื่อหาทางแก้คำสาปให้แม่ เป็นการ
ตอบแทนบุญคุณ แม้ว่าจะต้องผจญอุปสรรคอย่างไรก็ยอม ดังนี้

“แล้วตั้งใจไปเมืองร้างของนางหลับ
หมายจะถอนคำสาปไปบำเพ็ญ
กตัญญูรักค่าน้ำน้ำนแม่
ต้องผจญภัยป่าตึ้งหน้าร

ยิ่งเล็กลับสำคัญเป็นปัญหา
เรื่องนิทรรมาطمทองต้องแน่นอน
ตั้งใจแน่โดยไม่มีที่ท้อถอย
ไปบรมเมืองร้างนางนิหาร”

(ฉัน อรุณ : แคนอภินิหารី)

บทเกี้ยวข้องประทีน บัวทอง กล่าวถึงความกตัญญูกตเวทีว่า “บุญย์ทุกคนต้องรู้จัก
บุญคุณบิความารค แต่ต้องเลี้ยงดูตอนแทนบุญคุณท่านคั่งนี้”

“เราเกิดมาเป็นคนบนพื้นพ^๕
พร้อมชนนี่ที่เกิดกำเนิดคน
เห็นท่านแก่ชราอย่าละทิ้ง
สั่งให้ขาดสั่งให้เหลือช่วยเจ้ออุน

ควรเคารพปีตรุ่นตามเหตุผล
เกิดเป็นคนต้องเป็นผู้รู้จักบุญ
นี่เป็นสิ่งสูงสุดควรอุคหบุน
ทดแทนบุญปีตรุนชนนี่”

(ประทีน บัวทอง : บทเกี้ยวข้อ)

2.9 ความละอายนำไปทำความกลัวนำไป

ความละอายนำไป (หริ) ความกลัวนำไป (โอดตับปะ) เป็นคุณธรรมที่บ่มประโภช์อย่าง
ยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม เพราะคนที่มีความละอายนำไป เกรงกลัวนำไปย่อมไม่ทำไป ทำ

ความช้ำ เป็นคนดี ตนเองก็เป็นสุข สังคมก็เป็นสุข พระพุทธศาสนาอย่างความละอายนำไป ความกลัวนำไปว่าเป็นคุณธรรมที่คุ้มครอง โลกให้เป็นปกติสุข ความละอายนำไป ความกลัวนำไป ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ดังต่อไปนี้

บทเกี่ยวของของ พ่วง บุญรัตน์ กล่าวถึงความละอายนำไป (หริ) ความเกรงกลัวนำไป (ไอตตปะ) ว่าเป็นคุณธรรมที่คุ้มครองผู้ปฏิบัติ ช่วยให้ทุกคนเป็นคนดี เลิกฆ่าพื้นท้าร้ายกัน ทำให้สังคมสงบสุข ดังนี้

<p>“ทุกคนมีหริไอตตปะ^๑ เกิดละอายแก่ใจในสิ่งทรมาน หาวคเกรงกลัววันกระทำก่อกรรมช้ำ สุจริตพร้อมจิตใจภาร婺า โลกประสนสันติสุขทุกหย่อมหญ้า รูปจะช้ำตัวจะคำไม่สำคัญ</p>	<p>ลดเลิกละทำนำไปป้อนหมายหาม ประพฤติตามหลักธรรมพระสัมมา^๒ ไม่เกิดอกกลัวมัวมาเบณาดันหา หยุดเข่นม่ายืดเย้งแห่งเด็กัน สัมมาอชาพทำเป็นสำสัน แต่ใจนั้นงคงงานด้วยความดี”</p>
--	--

(พ่วง บุญรัตน์ : บทเกี่ยวของ)

เรื่องหยกสิงห์ปภาคิต ของ คิว ทิพย์วารี ถูกใช้戈ญชัยภูมิสอนด้วยลักษณะ ถึงความละอายนำไป ความเกรงกลัวนำไปเป็นธรรมที่คุ้มครองโลก เป็นคำสอนของพระศาสนา ผู้ที่มีคุณธรรมข้อนี้ย่อมไม่ตกลงในความช้ำ ดังนี้

戈ญชัยภูมิ : ธรรมที่คุ้มครองโลกมี 2 อย่าง ลักษณะท่านรู้แล้วหรือยัง หนึ่ง คือ หริ สอง คือ ไอตตปะ นี้เป็นคำสอนของพระศาสนา หริความละอาย ละอายต่อไป สิ่งใดที่เป็นมาเป็นกรรมช้ำ ไม่กล้ากระทำ มีความละอายแก่ใจตัวเอง ไอตตปะ คือ ความเกรงกลัว เกรงกลัวต่อไป ต่อสิ่งช้ำ กรรมช้ำ เกรงกลัว ไม่อยากให้ตนต้องตกไปทำสิ่งช้ำร้าย เมื่อเรามีธรรมสองอย่างนี้ไว้ในใจตัวเราแล้ว โลกจะไม่แตกแยก หริ ไอตตปะจะได้ชื่อว่าธรรมคุ้มครองโลก

(คิว ทิพย์วารี : หยกสิงห์ปภาคิต)

2.10 ความอดทนความสงบเสงี่ยม

ความอดทน (ขันดี) ความสงบเสงี่ยม (ไสรัจจะ) เป็นธรรมที่พระพุทธศาสนาอย่างว่าเป็นธรรมที่ทำให้งาม คือคุ้มครองผู้ปฏิบัติให้เป็นคนดีเรียบร้อยดงงาม ซึ่งย่อมส่งผลให้

สังคมเรียบร้อยด้วย ความอดทน ความสงบเสงี่ยมปราศภัยในรัฐกรรม หนังตะลุงบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

บทเกี้ยวข้อ ของ กัน ทองหล่อ บรรยายว่าธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนงามสามสถาน กือ งามกาย วาจា ใจ คือ ขันติไสรั吉祥 (ความอดทน ความสงบเสงี่ยม) ดังนี้

“ขันติไสรั吉祥พร่ำฝึกฝน
หนึ่งงานกายไม่แสวงแห่งอาการ
สองงานถือไว้จากครากล่าวนาน
อาจขัดปีคเรื่องเคืองระคาน
สถานสามงานใจไฟสงบ
ศูเสงี่ยมเงียนใจในท่าที
ธรรมอันนี้มีไว้ได้สามสถาน
ฝึกหัดกายว่างจากย่าโง่งน
แล้วฝึกจิตคิดหวังตั้งสติ
ฝึกน่องบอยค่อยทำเจนชำนาญ

จะทำตนให้งามสามสถาน
ให้ผุ่งจ่านกิริยาออกท่าทาง
กืออ่อนหวานฟังได้ไม่หมองหมาด
แล้วเสริมสร้างความรักสามัคคี
ให้ประพับสรรเสริญเข้าเริญศรี
คุณทั้งนี้ต้องขยันหมั่นอบรม
มีหลักการปฏิบัติหัดหมายสอน
เร่งชื่นชมสิกขาศิลปางาร
ตามลัทธิพระธรรมกรรมฐาน
ผลไปกาลสั่งให้กายใจงาม”

(กัน ทองหล่อ : บทเกี้ยวข้อ)

เรื่องหยกสิงห์ปภาคิติ ของ ฉิว ทิพย์วารี ถ่ายไว้ในรัฐบาลสอนถวายเชื้อตัวชีกะว่าขันติไสรั吉祥 (ความอดทน ความสงบเสงี่ยม) เป็นธรรมที่ทำให้งาม (ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนงาม) ดังนี้

โกญรัชยุษะ : ธรรมที่จะทำให้งามมี 2 อย่าง คือ ถ้าเราปฏิบัติตามธรรมที่ว่าก็จะสวย
งาม กือ ขันติกับไสรั吉祥 ขันติ กือ ความอดทน ถ้าทุกคนอดทนเรื่องทั้งหมดนี้จะไม่
เกิดขึ้น ขันติ กือ อดทนทุกอย่างที่ควรอดทน ท่านคงเข้าใจ ไสรั吉祥 กือ ความสงบ
เสงี่ยม เสงี่ยมตัว เสงี่ยมศักดิ์ คนเราถ้าจักเสงี่ยม มันก็งาม ถ้าไม่รู้เสงี่ยมมันก็ไม่งาม

(ฉิว ทิพย์วารี : หยกสิงห์ปภาคิติ)

2.11 ความรู้จักหน้าที่มีน้ำใจแบ่งปัน ทุคชาอ่อนหวาน

ความรู้จักหน้าที่มีน้ำใจแบ่งปัน และพุคชาอ่อนหวาน เป็นคุณธรรมที่ช่วยยึดเหนี่ยวใจ
บุคคลและประธานหมู่ชน ไว้ในสามัคคี จึงเป็นคุณธรรมที่มีคุณค่ายิ่งแก่นุษฐ์และสังคม ความ

รู้จักหน้าที่มีน้ำใจแบ่งปัน พุคชาอ่อนหวานปราภูในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ตัวอย่าง เช่น

บทแม่สอนถูก (นางวินาลาสอนแก้วปักขิน) ในเรื่องบุกแคนมหัศจรรย์ของ พ่วง บุญราตรี ตอนผู้หญิงว่าควรรู้จักหน้าที่ เอาใจใส่เรือนสามน้ำสี มีน้ำใจแบ่งปัน พุคชาไฟเราะ อ่อนหวาน ดังนี้

“แก้วปักขินได้ยินแม่หรือไม่
หนึ่งเรือนร่างสวยสอง ไส้เกี่ย
สองเรือนใช้ไว้เป็นที่อาศัย
กว่าจะเช็คดูเรื่องข้อผิดพลาด
ที่หลับนอนฟังฟูกหมอนเสื่อสาด
ในครัวไฟมืดด้วยไฟปุปلاء
เรื่องน้ำสีข้อหนึ่งมีน้ำใจ
มีคุณค่ายิ่งกว่าเงินกว่าทอง
พุค่อ่อนหวานเหมือนน้ำตาลทราย
ข้อที่สามน้ำใจอ่อนๆประจำ
สีน้ำมือคือปูรงหาอาหาร
เสนอที่ปลายจอกหัวลงรักหนักแน่น

จำเอาไว้เรื่องเรือนสามน้ำสี
เป็นบริการนวลดวงแหนก
สามเรือนไฟเอาใจใส่เข้าหมาย
จักรเครื่องใช้ไว้ให้คุ้งงานตาม
ส่วนสะอะห่มั่นคุ้มแลรักษา
เตรียมจัดหาอย่างขาดตกบกพร่อง
แยกก่ายไปถูกอกย่าได้ด้วยของ
ข้อที่สองต้องคงงานน้ำสำราญ
ให้ได้ยินเข้าชื่นชมคนเข้า
ทุกเช้าค่ำสะอะห์ไม่ขาดเคล้น
บริการสามมิจักรักแสน
แม่หัวแหวนจดจำไว้ได้ดี
(พ่วง บุญราตรี : บุกแคนมหัศจรรย์)

2.12 ความมีสังจะรู้จักบ่มใจ มีความอดทนและมีความเสียสละ

ความมีสังจะ รู้จักบ่มใจ มีความอดทนและมีความเสียสละเป็นธรรมของมาราوات หรือ ธรรมของผู้ครองเรือน หรือหลักการครองชีวิตของคุณหัสต์ มี 4 ประการ คือ สังจะ (ความจริง) ทน (การบ่มใจ) ขันติ (ความอดทน) ใจจะ (ความเสียสละ) ธรรมของมาราواتทั้ง 4 ประการนี้เป็นธรรมที่ช่วยสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม ธรรมของมาราواتทั้ง 4 ประการ ปราภู ในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่องดังตัวอย่าง เช่น

บทฤๅษิษณุศิริ (ฤๅษิษณุศิริในน้ำมน้ำมน้ำ) ในเรื่องอุณหุ่นของ พ่วง บุญราตรี กถาวรีถึงคุณธรรมทั้ง 4 ประการ คือ ความมีสังจะตั้งใจจริง ความรู้จักบ่มใจจากความชั่ว ความรู้จักอุดกลั้น อดทน ความรู้จักเสียสละว่าเป็นคุณธรรมที่ช่วยคุ้มครองน้ำใจคน ดังนี้

“สุชา瓦สารับโภสุมปทุมมา
ตามีมีอะไร ได้เจือน
รู้รักษาเจ้าสั่งบัญญัติยัง
รู้เข่นใจตนเองเกรงไทยทัพที่
รู้จะเร็นความชั่วตัวโลกะ
คุณธรรมนี้ปักป้องครองใจคน
มองอุณาอย่างพินิจคิดสงสาร
ไคร์สอนหลานให้กระจàng ในทางธรรม
มีความตั้งใจจริงทุกสิ่งสรรพ
รู้อดกลั้นอดออมพร้อมอดทน
รู้จักเสียสละสร้างทางกุศล
บรรจุผลชนชมนิยมยืน”
(พ่วง บุญราตรี : อุณรุก)

2.18 ความมีเมตตากรุณามุทิตาอุเบกษา

ความมีเมตตากรุณามุทิตาอุเบกษา เป็นพระมหาธรรมะ หรือเป็นธรรมของพระ
หรือเป็นธรรมของผู้เป็นใหญ่ หรือผู้ประเสริฐซึ่งปกติหมายถึงบิดามารดา หรือผู้ปกครอง
พระมหาธรรมะ เป็นธรรมที่คุ้มครองผู้ปกครอง และผู้อยู่ใต้ปกครองให้สันติสุขกันสนิท
สนม เกิดความรักความไว้วางใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายมีอิสระที่จะ
กระทำการและรับผลของกรรมนั้น คือ วางแผนอยู่ในอุเบกษา มีปัญญาเห็นผลของกรรมที่
บุคคลได้รับ อันเนื่องมาจากการกระทำการนั้น พระมหาธรรมะ จึงเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่
ชีวิตและสังคม พระมหาธรรมประภูมิในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ดังต่อไปนี้

บทเกี่ยวจอ ของ พ่วง บุญราตรี กล่าวถึงพระมหาธรรมะ (เมตตา กรุณา มุทิตา
อุเบกษา) ว่าเป็นธรรมที่ผู้ใหญ่พึงนิยมดังนี้

“เป็นผู้ใหญ่ไม่ดูดายฝ่ายผู้น้อย
ตั้งใจเผยแพรเมตตาความปราณี
มุทิตาพลอยยินดีมีลาภยศ
หนังขอเตือนเพื่อนพ้องลดลงพิจารณา
เดินตามรอยแห่งพระมหาธรรมะ
ช่วยเหลือมิໄใจເئັນគຸກຽາ
ระเบียบบทກຸກໝາຍອຸບເກຫາ
ด້ວຍປັງປຸງຂອງທ່ານຊ່ວຍບ້ານເມືອງ”
(พ่วง บุญราตรี : บทเกี่ยวจอ)

บทบรรยายเรื่องการเทพลวง ของ ฉักร อบรมุต กล่าวถึง พระมหาธรรมะ คือ เมตตา
กรุณา มุทิตา อุเบกษา ว่าเป็นธรรมของบิดามารดา ซึ่งเป็นพระธรรมของบุตรซึ่งบุตรควรรักเคารพ
และไว้วางใจ ดังนี้

พระมหาปิตุไร พระพุทธองค์ทรงเบริญเทียบว่า บิดามารดาเป็นพระมหาสำหรับสูก ห่านมีพร้อมทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา อุบากา เป็นพระมหาวิหารสี สูกคนใจอยู่ในสำสั่งสอนของพ่อแม่ เป็นมงคลอันประเสริฐ ยิ่งเป็นสูกศูหภูมิศักดิ์ศรัทธาหากดื่อคึ่งต่อพ่อแม่ ไม่กินไปแต่ตัว เพราะยานางแห่งความหลงสำคัญว่าได้เข้าสู่ประตุสรรค์ ผู้นั้นนั้น มักจะพากลางสู่บุญนรก เสมอที่เดียว โลกอันกว้างขวางนี้คุณหมู ๆ งดังวราไว้วามีทั้งสรรค์และนาข เป็นวังน้ำวนที่อุคคลินชีวิตให้คึ่งลงสู่กันนึง สำหรับผู้ที่ໄจ่ขาดและอ่อนแอ ถึงแม่โลกนี้จะรุ่งเรืองไปศักดิ์แสงสี ถุดมไปด้วยสายมันการศึกษา แต่โลก เรา ยังมีคุณธรรม มีการช่วยกันด้วยศักดิ์ญาณบุรุษแปด มีช่องทางมรณษ์อันเป็นสุสานของพระมหาธรรมผู้หูยิ่ง มีตาด้วยความหมายจะซึ้งด้วยสุกทุกอย่างก้าว ผู้หูยิ่งสาวศักดิ์เยี่ยอัน ใจของพากน้ำกาม คนที่สูกทุกคนควรรักและไว้วางใจคือบิดามารดาซึ่งเป็นพระมหาของสูก

(ดีน อรุณ : การเทพหลวง)

2.14 ความมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

ความมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา หรือความมีอิทธิบາทสี เป็นคุณธรรมที่ทำให้การทำงาน การดำเนินการใด ๆ หรือการแก้ปัญหาอุปสรรคใด ๆ ประสบความสำเร็จ จึงเป็นอุปธรรมที่จำเป็นและมีคุณค่ายิ่งต่อการทำงานแก้ปัญหาหรือการพัฒนาชีวิตและสังคม

บทเกี่ยวของของ ช่วง อินทสาระ ก่อตัวถึงอิทธิบາทสีว่าเป็นคุณธรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ ช่วยให้การทำงานนั้นสำเร็จ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ มีใจรัก พากเพียรทำ เอาใจฝึกไฟ ใช้ปัญญาตอนส่วน ดังนี้

“ธรรมที่ศักดิ์สิทธิ์อิทธิบາท ด้วยศักดิ์เป็นหลักจักช่วยดัน ทำสิ่งใดใจรักสมัครมั่น ใช่ว่างานแล้วรักสมัครถ่อง เอาความเพียรพันผ่าอุปสรรค ยอมสำนักตรากตรำเพียรทำไป จิตฝึกไฟในธุระสมือนหลัก ควบคุณใจเอาไว้ให้มั่นคง	มีสำนักดุคชักดุจจักรหัน ให้ผู้นั้นเสริจสนอารมณ์ปอง ไม่เห็นหันหวนคิดมีจิตสอง ความรักด้วยศักดิ์ซึ่งเข้าถึงใจ ให้แยกหักพินาศอย่าหวัดไหว มิท้อใจทนท่ากระหน่ำลง เป็นกรุยปักนาร่องป้องกันหลัง มิยอมปั่งธุระผลงงาน
--	--

มั่นคงต่อรอง ใคร่ครวญส่วนวินัย	ใช้ระหัสปัญญาแก้ลักษณะ
อุปสรรคคัดหากกิจข่าวงาน	ปัญญาอย่างส่องคุณรู้ดี
ใช้อุบາຍทำลายอุปสรรค	ให้แตกหักฉบับหายกระจายหนี
ร่วมแรงเขียงขันหมั่นทวี	จักถึงที่จุดหมายเมื่อปลายมือ”
	(ช่วง อินทสาระ : บทเกี้ยวขอ)

2.15 ความมีศีล 5 ประการ

ศีล 5 ประการ คือ เบญจศีล เป็นธรรมพื้นฐานของมนุษย์ เป็นธรรมที่ช่วยพัฒนาชีวิต และสังคมให้เป็นชีวิตและสังคมที่ดีงาม คือเป็นชีวิตและสังคมที่เรียนจากการปลูกชีวิต เรียนจาก การฝ่าหรือเปลี่ยนแปลง ก็ความรัก เมตตาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (ศีลข้อที่ 1) เรียนจากการลัก ทรัพย์ เคราฟสิทธิชั่งกันและกัน (ศีลข้อที่ 2) เรียนจากการประพฤติผิดในการ ไม่ล่วงละเมิดใน บุตรภรรยาของผู้อื่น ส่งเสริมความรักความผูกพันในครอบครัว สังคม (ศีลข้อที่ 3) เรียนจาก การพูดเท็จขาดเหตุผล ไร้ประโยชน์ ส่งเสริมสังจะะ เคราะห์รักษาสังจะะ (ศีลข้อที่ 4) เรียนจากการ ประทุยร้านศติปัญญาของมนุษย์และสังคม เคราฟสติปัญญาของมนุษย์และสังคม (ศีลข้อที่ 5)

บัณฑิตแต่โบราณท่านพระราณape ได้ยกย่องเบญจศีลว่าเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาชีวิตและ สังคม นำชีวิตและสังคมไปสู่สุคติ ถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์และถึงความดับทุกข์ คือนิพพาน

เบญจศีลปรากฏในวรรณกรรมหนังตะจุงเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่าง

เรื่องกรุบ้านนอก ของ ฉัน อรุณ พระพงศ์นรา ซึ่งปลอมพระองค์เป็นพระภิกขุ เทคนาโปรดพระธิดาสุพรรณิการ ဓิบ้ายความหมายของเบญจศีลแต่ละข้อ และเขียนไว้ว่าควร สามารถเบญจศีลอยู่เป็นนิตย์ ดังนี้

“ข้างฝ่ายพระพงศ์นราผู้ปลอมองค์	เป็นพระสงฆ์ทรงศีลชนิคริ
ก็ให้ศีลสวางามตามพิธี	โอมจงมีศีลห้ามนาทาน
ถือป้ามาอพินนาอย่าฝ่าสัตว์	อย่าหล่อโงสมบัติพัสรูป
ข้อสามว่าカメสูมิงอาจาร	ผัวเมียท่านชายหญิงอย่าชิง择
ข้อมุสาบาลีอย่าเข็ป	สุราสมรรยอย่าได้เสวย
สามารถศีลห้าอย่าละเลย	ให้ศุภนเครื่องอยู่ในธรรมแห่งน้ำใจ”
	(ฉัน อรุณ : กรุบ้านนอก)

ในเรื่องสุกหลงแม่ ของ ฉัน อรุณต พระโยคีเทくなไปรคพะเจ้ากรุงฯ บรรยายถักษณะเบญจศิลป์ในถักษณะเดียวกันนี้ทุกประการ แต่พระราชนາอานิสงส์ของเบญจศิลป์ว่าทำให้มนุษย์ละเว้นชั่ว กระทำดี ดังนี้

“ถือศิลป์ทำสิ่งไร้เบริขบประย
เป็นการเลียละชั่วกระทำดี”
(ฉัน อรุณต : สุกหลงแม่)

ในเรื่องเสียงแรงรัก ของ ฉัน อรุณต พระโยคีเทくなไปรคบัญกุเวรจักร บรรยายถักษณะของเบญจศิลป์เหมือนกันนี้ทุกประการ แต่พระราชนາอานิสงส์ของเบญจศิลป์ว่าสามารถนำมนุษย์ไปสู่นิพพาน ดังนี้

“ถือศิลป์ทำสิ่งไร้เบริขบประย
จะได้เขชชมชื่นพระนิพพาน”
(ฉัน อรุณต : เสียงแรงรัก)

เรื่องสังข์ศิลป์ปัชัย ของ กั้น ทองหล่อ สังข์ศิลป์ปัชัยสอนนานาขักษรยันพังให้ถือศิลป์ ๕ คือ เว้นผ่าสัตว์ เว้นลักษทรพ์ ไม่ตั่งกามคุณ ไม่คืนเครื่องคงของมา และสอนว่าศิลป์ ๕ เป็นธรรมประจำโลก เป็นเครื่องมือวัดจิตใจมนุษย์ ดังนี้

สังข์ศิลป์ปัชัย : เป็นบุญแส้วฟี ถ้าอย่างนั้นพึงถือเอาศิลป์ ๕ นี้ไว้เป็นประจำ คือ ปณา ห้ามผ่าสัตว์ อกินนาไม่ลักษทรพ์ กามไม่ตั่งกามคุณ บุสาไม่โกหก สรุ ไม่คืนสุราเครื่องคงของมา ทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นศิลป์ประจำโลก และเป็นศิลป์ที่วัดจิตใจมนุษย์และสัตว์เครื่อง蜎า ถ้าท่านมีศิลป์ท่านก็เป็นมนุษย์แส้ว ไม่ใช่สัตว์เครื่อง蜎าแต่บังหนู ท่านจะเลิกการฆ่าผู้คนในเมืองเวียงชัยเสียแต่บังหนู

(กั้น ทองหล่อ : สังข์ศิลป์ปัชัย)

3. สังธรรม

สังธรรม คือ ความจริงของชีวิต และสรรพสิ่งที่เห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

ในวรรณกรรมหนังตะลุงได้กล่าวถึงสังธรรมไว้หลายประการ ที่เด่น ๆ คือ

3.1 หลักกรรม

หลักกรรมหรือกฎหมายแห่งกรรม หรือกฎหมายแห่งการกระทำ เป็นความจริงของการกระทำคือ การกระทำมีผลแน่นอน การกระทำมีผลต่อ การกระทำซึ่งมีผลซึ่ง สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาที่ตรัสถึงกฎหมายแห่งกรรมว่า “บุคคลหวานพิชเช่นได้ยื่นได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำคือยื่นได้ตี ผู้ทำซึ่งยื่นได้ช้ำ”¹

หลักกรรมเป็นสังหารณ์ที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคม เพราะหลักกรรมสอนให้มุขย์เชื่อความสามารถของมนุษย์เอง เชื่อเหตุผลของการกระทำกรรมซึ่งให้เห็นว่า ผลสำเร็จที่มนุษย์ต้องการจุดหมายที่มนุษย์ปรารถนาจะเข้าถึง จะสำเร็จได้ด้วยลงมือทำ หลักกรรมสอนให้มุขย์พึงสนใจ ทำเองด้วยความเพียรพยายาม หลักกรรมทำให้มุขย์มีความรับผิดชอบต่อการกระทำ และผลของการกระทำ และซึ่งให้เห็นว่ามนุษย์มีสิทธิ์ตามธรรมชาติ มีอิสระเสรีที่จะกระทำการต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงพัฒนาตนเองให้ประเสริฐสุดได้ทุกคน หลักกรรมซึ่งให้เห็นว่ามนุษย์แตกต่างกันเพราการกระทำ มนุษย์จะเป็นคนแล้วหรือประเสริฐก็เพรากรรม หลักกรรมซึ่งให้เห็นว่ากรรมเก่าเป็นเพียงเหตุปัจจัยหนึ่งมนุษย์จะเป็นอย่างไรก็อยู่ที่กรรมปัจจุบัน สำหรับคนที่ยังมีความหวังหลักกรรมเป็นสิ่งให้ความมั่นใจ ให้ความหวังทั้งปัจจุบันและอนาคต

กล่าวโดยสรุป หลักกรรมทำให้มุขย์สามารถเรียนจากการทำความเข้าใจทั้งปวง ทำแต่ความดีให้บริบูรณ์ และทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งทำให้มุขย์สามารถเข้าถึงความดับทุกข์ หรือนิพพาน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตและสังคมได้

หลักกรรมปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

3.1.1 หลักกรรมที่สอดคล้องกับหลักกรรมในพระพุทธศาสนา กรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา กรรม คือ การกระทำและผลของการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา กรรม จึงเป็นเรื่องของมนุษย์ มีเหตุผลพิสูจน์ได้จริง เป็นปัจจุบัน คือ เป็นเรื่องของชาตินี้ ชีวิตนี้ มนุษย์มีอิสระเสรีที่จะทำการกรรมหรือแก้ไขปรับปรุงกรรมได้ หลักกรรมในลักษณะนี้ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ดังต่อไปนี้

¹ พระราหរ牟尼 (พระยุทธ ปัญโญ) พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 214.

เรื่องพระทินวงศ์ของกัน ทองหล่อ ตอนพระนางพิพย์เกสรตรัสรักกับมนตรี กล่าวถึงหลักกรรมว่า เป็นตัวบ่งการกำหนดการกระทำหรือกำกับพุทธิกรรมของมนุษย์ ดังนี้

พิพย์เกสร : โภกนี้คือตะคร โรงใหญ่ มนุษย์สัตว์ทั้งหลายเป็นตัวแสดง เป็นตัวตะคร เนื่องกันเข้ารับบทบาท กรรมเป็นผู้ประพันธ์เรื่องให้แสดง กรรมกำหนดบทบาท และอย่างกำกับการแสดง โดยมิให้มนุษย์สัตว์ทั้งหลายออกนอกบทบาทไปได้
(กัน ทองหล่อ : พระทินวงศ์)

เรื่องกรรคุ่แก้นของฉันนี้ อรมุต ตอนพระธิดาอุณาวดีกราบทูลพระราชนิศาช่องสัญญา หลักกรรม กล่าวถึงหลักกรรมว่า การกระทำกรรมดันนี้ทำที่ไหนเมื่อไรก็ต้องได้ผลดีแน่นอน ดังนี้

“การกระทำความดีถึงที่ไหน
เกิดเป็นคนต้องรักรู้จักตน

ทำมือไรก็ต้องคิมภกุล
จะมีผลสวายงามเพราความดี”
(ฉัน อรมุต : กรรคุ่แก้น)

เรื่องบุญนำกรรมพาของพ่วง บุญราตรี ตอนหนึ่งบรรยายหลักกรรมว่าคนทำกรรมอย่างไรย่อมได้รับผลกรรมอย่างนั้น ทำดีย่อมได้ผลดี ทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว ดังนี้

“บุญหนูนำกรรมหนูพาตามมนุษย์ ไม่สื้นสุดเวียนว่ายในสงสาร
ก่อกรรมชั่วตัวเป็นทุกข์ทุกยุคกาล
ดีบันดาลถ้าหมั่นทำแต่กรรมดี”
(พ่วง บุญราตรี : บุญนำกรรมพา)

เรื่องเสียแรงรักของฉันนี้ อรมุต ตอนพระกฤษณวงศ์รำพึงตอนหนึ่ง กล่าวถึงหลักกรรมว่าถ้าทำสิ่งใดย่อมได้รับผลในสิ่งที่ทำนั้น ดังนี้

“เราไม่เรียนสิ่งใดก็ไม่รู้
เราไม่ทำสิ่งประஸงค์คงไม่เป็น

เราไม่คุ้สิ่งใดก็ไม่เห็น
ต้องเกี่ยวเข็นศึกไว้เป็นชาชัญ”
(ฉัน อรมุต : เสียแรงรัก)

อนึ่ง หลักกรรมย่อมครอบคลุมถึงหลักกรรมอื่น ๆ ที่เป็นผลของกรรมทำของมนุษย์ทั้งหมด เช่น การปฏิบัติธรรมย่อมได้รับผลกรรม วรรณกรรมหนังตะลุงเรื่องมหารา

สำหรับฉบับเดิม อรุณฯ ตอนการสิทธิสอนนางวรรณกรรม ได้กล่าวถึงกฎหมายแห่งกรรมว่า “ธรรมย่อรักษาผู้ประพฤติ” ดังนี้

“งดีธรรมกำหนดเหมือนกฎหมาย อย่าให้พลาดลั่งเท้าก้าวอดสำ
ธรรมย่อรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนอย่างคำพระพุทธทาทั่วไว้”
(ฉบับ อรุณ : มหาราชสำราญ)

3.1.2 หลักกรรมที่แตกต่างกับหลักกรรมในพระพุทธศาสนา กรรมที่แตกต่างจากหลักกรรมในพระพุทธศาสนา คือ หลักกรรมที่เน้นผลกรรมเก่า ซึ่งเน้นว่าผลร้ายที่ได้รับในชาติปัจจุบันส่วนเป็นผลมาจากการเก่าในชาติไปก่อนทั้งสิ้น มนุษย์ต้องรับกรรมนั้นโดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือควบคุมของการกรรมได้เลย อาจจะเรียกหลักกรรมที่แตกต่างกับหลักกรรมในพระพุทธศาสนาว่า หลักกรรมเก่า

หลักกรรมเก่าปรากฏในวรรณกรรมหนังตะตุนนำกมายังดังต่อไปนี้

เรื่องพระทินวงศ์ของกัน ทองหล่อ ตอนมุขมนตรีทราบข่าวพระเจ้าเกศนิกรไปสรงน้ำพระ ถูกพิษพญานาคพระเนตรบด จึงเข้าเฝ้าพระนางทิพย์เกสร ทราบทุกความห่วงใย พระนางทิพย์เกสรตรัสว่าเหตุร้ายครั้งนี้เกิดจากกรรมเก่า ดังนี้

มุขมนตรี : ขอเชชพระบารมีปักเกล้าปักกระหม่อม เรื่องพระมหาภัยตรีษกรุณา-
ธิคุณเจ้าชีวิต ประชาราษฎรครั้งนี้ทรงสร้างความวิปโยคให้พสกนิกรเสร้าสลด
อย่างสึกซึ้ง

พระนางทิพย์เกสร : ฉันได้เห็นการแสดงออกของชาวเมืองปัญชา ชาวประชา
สมณเชื้อราหมณ์ พ่อค้า คหบดี ข้าราชการทหาร ข้าราชการฝ่ายพลเรือนตั้งแต่ต่ำจน
ถึงสูงสุดโดยทั่วถึง ทุกชนวรรณะ และคงว่าจังรักภักดีต่อในหลวงเป็นที่สุด ตอนนี้
พระอาทิตย์กำลังทรงทุรุคนัก ทรงทราบแทนต่อความเจ็บปวดอย่างแรงเหลือเกิน เท่าที่
ท่านทั้งหลายมีจิตใจห่วงใยในองค์พระประมุขนั้น ฉันขอไปท่านทั้งหลายทั่วเมือง
ปัญชา ถึงแม้ว่าในหลวงมีคนรักทั้งประเทศ แต่คงช่วยเจ็บช่วยตายแทนกันไม่ได้
ตัวไครก็ตัวเอง และมันเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่มีชีวิตใดในโลกที่จะไม่ก้าวเข้าหาจุล
ธรรมชาติ เรื่องในหลวงประชาราษฎรนั้นคงมาจากกรรมที่เคยสร้างสม ไม่ชาตินี้ก็
คงชาติก่อน ซึ่งเป็นกรรมเก่าตามสนองเป็นแน่แท้

(กัน ทองหล่อ : พระทินวงศ์)

เรื่องมังกราชเล่นกลของฉัน อรุณุต ตอนราชชัยหนุ่มเสเพลพ่อตายเรียนไม่จบมาขอร้องนางกษัตริย์เป็นมารดาให้ไปสู่ขอคนนึงนิจ สาวก้าพร้าเสเพลไว้่อนภาคเช่นกัน นางรำพึงถังกรรมเก่าว่าเหตุร้ายที่เกิดขึ้นนี้เป็นพระนานาเคยสร้างกรรมไว้ในชาติปางก่อน กรรมจึงตอบสนองดังนี้

“นางหักใจคิดเห็นว่าเป็นกรรม
บุราภรณ์ทำสร้างไว้อย่างไร
แม่เคยทำผิดพลาดแรกชาติใหม่
ย่องเป็นไปตามกรรมธรรมชาติ”
(ฉัน อรุณุต : มังกราชเล่นกล)

เรื่องครูบ้านนอกของฉัน อรุณุต ตอนวีระพงศ์ปลดอนนางเกยรินที่บิดาถูกพังที่พิศาลาชั่วชั้งกรรมเก่าว่าที่บิดานางถูกฆ่าพระเครยสร้างกรรมกันมาแต่ชาติก่อน ดังนี้

“วีระพงศ์ทรงเข้าปลดอนประโภมจิต น้องจะคิดว่ากรรมสร้างแต่ปางหลัง
อ้ายพังที่พิศาลาชั่วชั้งใหญ่อยู่ในวัง พิกำลังสืบประวัติจะดัดแปลง
(ฉัน อรุณุต : ครูบ้านนอก)

เรื่องภาษาพะยะงุของฉัน อรุณุต ตอนพระนางปฤทุมวดีประสุดิประธิดา พญานาคเทวากลีນาขออาชีวิพะนานง พระนางขอผ่อนผันขอให้พระธิดาหย่านมเสียก่อน พญานาคเทวากลีหายวับไป พระชนงค์รำครวญชั้งกรรมเก่าว่าเหตุร้ายที่เกิดขึ้นพระนานาทำกรรมไว้ดังนี้

“แล้วพญาครรภ์ก็หายวับ
นางกอดธิดาอารมณ์ไม่สมประดี
เจ้าเกิดมา karma แม่เสียแน่แล้ว
แม่มีกรรมทำก่อไว้ต้องวางปราราม
จะค่อยกลับมาฆ่ามารครี
ทุกที่กว่าเที่ยงเท่าสุราสาร
แม่ไม่แคร์ว่าจะต้องยับดับสังหาร
เยาวมาลย์ก่อคุกແลัวร่าไร”
(ฉัน อรุณุต : ภาษาพะยะงุ)

เรื่องอุปฐงของพวง บุญรัตน์ ตอนเจ้ากรุงพะแพตุธีพระสำรังวิเศษของพระอุปฐงชวนจะสืบเชิพ ได้เรียนนางอุยามาสั่งคลา ชั้งกรรมเก่าว่าพระชนนเคยสร้างกรรมไว้จริงต้องเกิดเหตุร้ายและต้องตาย ดังนี้

“เรียกสูกแก้วมาแล้วว่าพ่อนี
ครั้นนี้เป็นความผิดของบิดา
ขอฝากสูกไว้กับองค์พระทรงฤทธิ์
ร้องฝากไว้ยังงานบ้านลักษณ์

ต้องเสียที่ชีพามรม่วยสังขาร์
ได้ก่อกรรมทำมาแต่ปางบรรพ
แม้ทำผิดอย่างไรให้อาสาญ
บุนกุณภัณฑ์ดับคืนสันติธรรม”
(พ่วง บุญราษฎร์ : อุณรุท)

3.2 กฎหมายโครงลักษณ์

โครงลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ เป็นกฎหมายชาติหรือกฎหมายด้านชีวิตและสรรพลสิ่งกฎไตรลักษณ์แสดงความจริงหรือธรรมชาติ หรือธรรมชาติของชีวิต และสรรพลสิ่งว่ามีลักษณ์ 3 ประการ คือ ไม่เที่ยง (ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วสื่อมและถลายไป) เป็นทุกๆ (ภาวะที่ถูกบีบคั้น ด้วยการเกิดขึ้นและถลายตัว) เป็นอนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง)

กฎไตรลักษณ์เป็นสังธรรมที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม เพราะ กฎไตรลักษณ์ทำให้มุขย์เกิดปัญญาฐานะท่านต่อชีวิตและสรรพลสิ่ง รู้จักพัฒนาชีวิตและสรรพรสิ่งด้วยการควบคุมเหตุปัจจัยให้เปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญ เป็นประโยชน์เกือกุลแก่ชีวิต สังคมและสรรพลศัตรุ ตามที่ตนประนันได้ ขณะเดียวกันกฎไตรลักษณ์ทำให้มุขย์รู้จักชีวิต และสรรพลสิ่งตามความเป็นจริง รู้เท่าทันชีวิตและสรรพลสิ่ง รู้จักวางแผนท่าทีต่อชีวิตและสรรพลสิ่ง เป็นอิสระ ทำใจได้ ปลงใจได้ เมื่อชีวิตและสรรพลสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงเสื่อมถลายหรือแตกดับ

กฎไตรลักษณ์บ ragazzi ในวรรณกรรมหนังตะลุงมากมาย ดังตัวอย่าง

เรื่องอุณรุทของพ่วง บุญราษฎร์ พระนางสุจิตราต้องจุติจากสารรค์มาปฎิสนธิในโลกมนุษย์ตามคำบัญชาของพระคุณ นางอาดัมสารรค์แต่หักใจคิดได้ว่าทุกอย่างเป็นอนิจฉัง ดังนี้

“หักใจออกแบบออกแบบทิพยาสน์
ไม่มีสิ่งใดແນต้องແปรปรวน
ขณะนี้ตัวเขามีหน้าที่
พอดุนตรีสารรค์บรรเทงดัง

カラสินวาสนากยานหนวน
ทุกสิ่งด้วยนគรคิดอนิจฉัง
ทำตามพระคุณที่รับสั่ง
ชุดยังใบกษรณีที่กุณภัณฑ์”
(พ่วง บุญราษฎร์ : อุณรุท)

เรื่องความแสงฟ้าของปกรณ์ ไชยรัตน์ พระจันทรราชถูกบนภูเขาตัวไปประหาร พระองค์ทรงรำพึงถึงชีวิตว่าทุกชีวิตยกศีรษะก็มีชนด้วยตัว ต้องตกอยู่ในกุญแจนิจฉังทั้งสิ้น ดังนี้

“หลับตาคิดถึงชีวิตมวลมนุษย์
พากยาจากหวานทั่วหน้ากัน
 เพราะชีวิตอนิจจังทั่วทั้งหมด”

ต้องพบเจอของชีวิตไม่ผิดหวัง
องค์ราชันช่วงสุดท้ายต้องวางปราบ
ตามเกณฑ์กฎเหล่าสัตว์ที่เวียนวัฏสงสาร”
(ปกรณ์ ไชรัตน์ : ดาวแสงฟ้า)

เรื่องฟ้องสมุทรของอวิล กำเนิดผล ถายกัสสประดิษฐ์พระนางบุญนาวา่อย่าเป็นห่วง
ว่าตนไม่มีใครอยู่ปูนวัวตัวตนชนกับความสันโ叨วิวาตก เห็นความเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องสามัญ
ดังนี้

บุญนา : “ก่อนจากาน้ำตาร่วงความห่วงใย
ถูกเคยอาศัยอบอุ่นด้วยคุณตา
ถูกลาไปไกลได้อยู่ปูนวัว”

ถายกัสสประ : “(ไปเดินถูกบุญนา)
ความสังคันนวิวาตกเป็นอุเทกษา
ตาเคยอยู่สันโ叨 ได้เสมอนา
เกิดเจ็บตายหมายว่าเรื่องสามัญ”

(อวิล กำเนิดผล : พ้องสมุทร)

เรื่องมหาราชกำสรวณของนืน อรุณต ถายกัสสประบุตรสอนถายธน ซึ่งเคร้าโศกเพระต้อง^๑
สูญเสียพระชนูปว่า ทุกชีวิตเมื่อเกิดมาแล้วต้องตาย อาจจะเร็วหรือช้า แต่ทุกชีวิตตกลอยู่ในกฎ
อนิจจัง แม้จะมีวิชา มีฤทธิ์อำนาจเพียงใดก็ต้องตาย ดังนี้

“พระไคคี๊แจงเหตุทศนา
เหมือนกุนวงกงเกวียนหมูนเวียนไว้
ต้องเวียนว่ายตายเกิดกำเนิดคน
เกิดมาแล้วต้องตายทำลายปราบ
ยกธรรมกรรมฐานประหารเหตุ
 เพราะอินทร์วินัยเป็นอนันดา
 ที่มีกรรมทำนาอายสัน
 อันชีวิตอนิจจาปฎิจุล
 บางเข้าดับลับขันที่ไม่ทันคลอด

อนิจจาทุกขังดังวิสัย
 กว่าจะได้มรรคผลคลินพาน
 กว่าจะพ้นจากห่วงบ่วงสงสาร
 ชักกับนานแล้วแต่กรรมผู้ที่ทำมา
 งสังเกตเกิดชีวะจะสังขาร
 สังขารเป็นกองปฎิจุล
 ไม่นานวันซึ่งพลับถ่วงคับสูญ
 ไม่เพิ่มพูนภาวะอศักดิ์
 บางครนรอดมาตรฐานต่อภัยหลัง

เป็นเรื่องนี้วิตอนนิจัง
ดึงมีฤทธิ์วิชาที่สามารถ
รู้ค่าเดินเดินฟ้าสุราลัย

ไม่ได้ตั้งเที่ยงแท้บอมແປรໄປ
ยกปราสาทเวชยันต์ให้หัวรันไห
รู้เท่าไครก็ไม่รอดด้องວาวย”
(ฉืน อรุณศ : มหาราชกำสรวล)

3.3 ภูมิปัญญาปนาท

ปัญญาปนาทเป็นกฎหมายชาติของการเกิดและการดับทุกษ

ปฏิจจ แปลว่า อาศัย สมบุปนาท แปลว่า เกิดขึ้นพร้อม ปัญญาปนาทจึงแปลว่า “สิ่งที่อาศัยซึ่งกันและกันแล้วเกิดขึ้นพร้อม” ซึ่งหมายถึง การเกิดและการดับทุกษ ดังคำอธิบายของพุทธาสภิกุบุรุษ

“ปัญญาปนาทจะแสดงให้ทราบว่าทุกษจะเกิดขึ้นมาอย่างไร โดยละเอียดและแสดงให้ทราบว่าการที่ทุกษเกิดขึ้น และดับลงไปนั้นมีลักษณะเป็นธรรมชาติที่อาศัยกันและกันอย่างไร”¹

ปัญญาปนาทประกอบด้วยองค์ธรรม 12 ประการ อาจแยกได้เป็น 2 ฝ่าย คือ ปัญญาปนาทฝ่ายการเกิดทุกษ (ปัญญาปนาทสมุทย瓦) และปัญญาปนาทฝ่ายดับทุกษ (ปัญญาปนาทโนโรห瓦) ดังนี้

3.3.1 ปัญญาปนาทฝ่ายการเกิดทุกษ ประกอบด้วยองค์ธรรม ดังนี้

“อวิชา (เป็นปัจจัยเกิด) → สังหาร → วิญญาณ → นานรูป → สภาพตน → ผัสสะ → เวทนา → ตัวหา → อุปทาน → กพ → ชาติ → ชราณรณะ + โสก ปริเทวะ ทุกษ โภมนัส อุปยาส = ทุกษสมุทัย (เกิดทุกษ)”²

¹ พุทธาสภิกุบุรุษ. ปัญญาปนาทจากพระโภษ. 2521. หน้า 44.

² พระราหูวนนี (ประฤทธิ์ ปัญญา). พุทธธรรมเหลบันปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 225.

3.3.2 ปฏิจัสมุปนาทฝ่ายการดับทุกข์ ประกอบด้วยองค์ธรรม ดังนี้

“อวิชาดับ → สังหารดับ → วิญญาณดับ → นามรูปดับ → สภาพตนดับ → พัสดุดับ → เวทนาดับ → ตัณหาดับ → อุปทานดับ → ภพดับ → ชาติดับ → ธรรมะดับ + โสกะ ปริเทวะ ทุกข์โถมนัส อุปายาส = ทุกข์นิโรธ (ดับทุกข์)”¹

ปฏิจัสมุปนาทเป็นสังธรรมที่แสดงความจริงว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร และจะดับลงได้อย่างไร การรู้กฎหมายปฏิจัสมุปนาททำให้มนุษย์เกิดปัญญา รู้สาเหตุการเกิดและการดับทุกข์ จึงสามารถป้องกันความทุกข์หรือดับทุกข์ได้ ปฏิจัสมุปนาทจึงเป็นสังธรรมที่สำคัญและมีคุณค่าอีกแห่งหนึ่ง

แม้ปฏิจัสมุปนาทจะเป็นสังธรรมที่สำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่ง แต่เนื่องจากปฏิจัสมุปนาทเป็นสังธรรมที่ละเอียดอ่อนประณีตเก็งซึ่ง รู้ยาก หยั่งลึกยากอย่างยิ่ง ปฏิจัสมุปนาทจึงเป็นสังธรรมที่จำเป็นต้องศึกษาและเผยแพร่เป็นอย่างยิ่ง

เรื่องภาษาพระยາงของฉัน อรุณ ตอนบรรยายสภาพถ้ำโยโโคตามะ กล่าวถึงปฏิจัสมุปนาทเฉพาะกิเลสอวิชาไว้ว่า เพราะมีกิเลสอวิชา มนุษย์จึงมีมลทินต้องดื่นرنอยู่ในหัวทุกข์ ดังนี้

“โยโโคตามะอาศัยในอาครม
สละสิ่งทั้งหมดคืนให้กันคนใด
อันรูปร่างกลืนเสียงเคียงสัมผัส
อันอนท์วิบัติเป็นอนตตา
ตกทุนมักปลักเปลวไฟเหวตัณหา
อวิชาพาตนให้มลทิน

รักษาพรหมจรรย์ไม่หัวน้ำให้
รู้เท่าทันในอนิจจังสังหาร
เครื่องผูกมัดเหล่านั้นคือตัณหา
ตัวกิเลสเจตนาเป็นราศิน
เหมือนคนตายอดแซ่กราสินรู
สัตว์จึงคืนอยู่ในหัวแห่งบ่วงมาร”
(ฉัน อรุณ : ภาษาพระยາ)

เรื่องมาตกรเห็นเมฆของฉัน อรุณ ตอนพระสัมพันธ์แสดงธรรมแก่องค์ภิกขุมินทร์ กล่าวถึงองค์ประกอบบางส่วนของปฏิจัสมุปนาท คือ ชาติ ชาติ ธรรมะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โถมนัส ว่าเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ทำให้มนุษย์ตอกยึดในความทุกข์ ดังนี้

¹ พระราชวานุนิ (ประฤทธิ์ ปัญโญ). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 225.

“ท่านเจ้าคุณแห่งเหตุเกศนา
ดังคุณwang กงเกวียนหมุนเวียนไป
สูบกับทุกปีปุกป่าทำให้สัตว์
พระธรรมขันธ์นั้นอุดมถูกพิสดาร
อันสังหารที่เกิดมาในสารภาพ
เมื่อเราถือกำเนิดเกิดเป็นคน
ไส้กระเพริเทวะทุกข์โภตนสัต
ที่เมามัวตัวกิเลสเจดนา
การเกิดแก่เจ็บตายมิใช่หรือ
อนัตตาสูญลับไม่กลับคืน
แต่สามัญตัณหาอุปทาน
สั่นสังเกตเหตุผลเป็นมลทิน

อนิจจาทุกขั้งคงวิถี
กว่าจะได้มรรคผลจนนิพพาน
ต้องว่าอยู่ภูมิเวียนวงในสังสาร
เป็นสะพานข้ามผ่านวันน้ำวน
มันทวนพบร้าวแยกแตกหักหล่น
กีไม่พ้นจากยานชาติชรา
พระท่านครรสริไว้ให้คิดเป็นปริศนา
สังหาราหรือจะตั้งอยู่ยังยืน
จะเรื่อถือว่าหนักแน่นกีแสนฝืน
เป็นแต่พื้นเน่าจอมแพร่คิน
มันบันดาลควรจิตคิดถวิล
จึงต้องคืนอยู่ในห่วงแห่งบ่วงnar”

(ฉบับ อรุณ : ขาดกรเหนือเมฆ)

บทถ่ายสอนศิษย์จากเรื่องมิติมหาของมายาของบุญชาราม เทอดเกียรติชาติ ก่อตัวถึงปฐมจัตุรัสบุปนาผายการเกิดทุกปีไว้ 12 หัวข้อว่า เพาะะนือวิชา จึงเกิดสังหาร → วิญญาณ → นามรูป → สภาพตนะ → พัสดุ → เวทนา → ตัณหา → อุปทาน → กพ → ชาติ → ชรามรณะ (ไส้กระเพริเทวะทุกข์โภตนสัตอุปายาส) ดังนี้

“เพาะะนือวิชาเป็นพื้นฐานสังหารที่เกิด คิดคุณเดิดวิญญาณมันเกิดเพาะะสังหาร
นามรูปปั้งเกิดเพาะะวิญญาณ เป็นယาย่านาคิตต่อเป็นข้อไป
นามรูปปั้งให้บังเกิดสภาพตนะ แล้วจึงเกิดพัสดุสะอ่าย่างสัย
เพาะะพัสดุสัมผัสถเป็นปัจจัย ไม่เท่าไรเวทนาเกิดมาพลัน
เมื่อเกิดเวทนาส่วนตัณหามันกีเกิด แล้วเตยเดิดเป็นอุปทานร่านกระสัน
อุปทานคือการที่สำคัญ ตัวยีดมันถือมันไปจนหมดปัญญา
เมื่อเกิดอุปทานไม่นานกีเกิดกพ ต้องพยายามเสียชีวิตกับปัญหา
เมื่อเกิดกพกีเกิดชาติไม่ค่าคลา แล้วกีดึงซึ่งชรามรณะ

เป็นไสกะปริเทวทุกขะ โภมนัส
เรื่องปฎิจัสมุปนาทครรณาครรwang

สุปายัสเกินสลัดเหมือนถูกม้าแส้วขึ้ง
ฉลากดังอ้ายคนของพระพุทธองค์”
(บุญธรรม เทอดเกียรติชาติ :
นิติมีคของมายา)

3.4 อริยสัจ

อริยะ แปลว่า ประเสริฐ สัจ แปลว่า ความจริง อริยสัจ 4 จึงหมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของผู้ประเสริฐ (พระอริยะ) ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลยဏเป็นผู้ประเสริฐ (พระอริยะ) 4 ประการ คือ

3.4.1 ทุกข์ (ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น ขัดแข่ง บกพร่อง ขาด แก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ชาติ ชาติ มนธรรม การประจำตน กับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การผลัดพลาดจากสิ่งที่น่ารัก ความประ NAN ไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปทานขันธ์ 5 เป็นทุกข์)

3.4.2 ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 คือ การตัณหา ภาวะตัณหา และวิภาวะตัณหา)

3.4.3 ทุกขนิโรช (ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อ กำจัดอวิชา สำราญตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกย้อม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลดปล่อย เป็น อิสระ คือ นิพพาน)

3.4.4 ทุกขนิโรคามินิปฎิปทา (ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัญชันติกิมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรค�ิองค์ 8 นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมารท ปัญญา¹

อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงสังธรรมะและจริยธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ครอบคลุมหลักธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา สังธรรมะและจริยธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถแสดงเคราะห์ลงในอริยสัจ 4 ทั้งสิ้น สองคดล้องกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

¹ พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปุยต์ไถ). พจนานุกรมพุทธศาสนา. 2518. หน้า 120-121.

“ก่านผู้เมืองทั้งหลาย รายก้าของสัตว์ทั้งหมดที่เกี่ยวไปบันทึกแผนเดินทั้งล้วนทั้งปวง
ย่อมประชุมลงในร้อยท้าวห้าง รายก้าร้างก่อไว้ได้ว่าเป็นยอดเยี่ยมในบรรดาอย่างเหล่านั้น
โดยความเมื่นนาดให้ญี่ดันได้ กฎธรรมทั้งสิ้นทั้งปวงก็ทรงคราห์ดังในอวิยสัง 4 ล้านกัน”¹

มีพระพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งยืนยันว่า การตรัสสูอริยสัง 4 ตามความเป็นจริงทำให้พระ
พุทธองค์ได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ดังนี้

“ภิกขุทั้งหลาย การรู้การเห็นของรากความเป็นจริงครบ 3 บริวาร 12 อาการ ใน
เรื่องอวิยสัง 4 เท่ากับยังไม่บรรลุและมั่นคงครบถ้วน ตราบกันเรียกยังปฏิญาณไม่ได้ว่าเราได้
บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ”²

สมเด็จพระญาณสัมวา (เจริญ สุวฑุมณ์) อธิบายถึงความสำคัญของริยสัง 4 ว่าเป็น
ประมวลธรรมในพระพุทธศาสนา และเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ดังนี้

พระพุทธศาสนาทั้งสิ้นนั้น ประมวลเข้าใจต้องจะทั้ง 4 ทุกขสังจะนั้นเป็นปริญญาณ
ธรรม ก็อ ธรรมที่พึงกำหนดครุให้ร้อนคอม ตามที่ยังนั้นเป็นปากันตพธรรม ก็อ ธรรมที่
พึงจะ นิโรหันนั้นเป็นสังคิตรัตพธรรม ก็อ ธรรมที่พึงกระทำให้แจ้ง บรรคนั้นเป็น
ภาวะตพธรรม ก็อ ธรรมที่พึงอบรมทำให้แจ้งนั้นให้เป็นเช่น ดังนั้นเป็นประมวลพระ
พุทธศาสนาทั้งสิ้น และประมวลหน้าที่ที่กระทำในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น จำนวนข้อ 4
ก็อ บรรคนั้นที่เป็นประมวลของกฎธรรมทั้งสิ้น ที่พึงปฏิบัติ อันเรียกว่า ภาวะตพ
ธรรม ธรรมที่พึงให้มีเช่น ให้เป็นเช่นทั้งนั้น ศิล สามกิ นัญญา หรือโ ovaraga 3 ที่เรียกว่า
เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาทั้นนั้น ก็หมายถึงเป็นหัวใจของกฎธรรมทั้งสิ้น ดังนั้นเป็น
ปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นข้อที่ 4 ของอวิยสังทั้ง 4³

¹ พระราชธรรมนี (ประยุทธ์ ปุชตโต). ทุกธรรมฉบับปีรับปุรุษและญาณความ. 2525. หน้า 920..

² แหล่งเดิม.

³ สมเด็จพระญาณสัมวา (เจริญ สุวฑุมณ์). หัวใจพระพุทธศาสนา. 2536. หน้า 20-21.

เนื่องจากอริยสังข 4 เป็นสังฆธรรมและจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ผู้รู้และปฏิบัติตามอริยสังข 4 ย่อมสามารถแก้ปัญหาหรือดับทุกข์ได้ลึกลง หรือสามารถพัฒนาชีวิตและสังคมให้สูงสุด ด้วยสติปัญญาความสามารถของมนุษย์เอง

อริยสังข 4 จึงเป็นสังฆธรรมและจริยธรรมที่มีประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม

อริยสังข 4 ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

บทบรรยายในเรื่องแสงวารินของพื้น ธรรมุต กล่าวถึงอริยสังข 4 ว่าเป็นสังฆธรรมอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ในคืนวันเพ็ญเดือน ๖ ที่ได้ตนโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำแม่แควฯ รา มีองค์ธรรม 4 ประการ คือ ความทุกข์ ความเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคที่ดำเนินไปถึงความดับทุกข์ ความไม่มีรู้ในอริยสังข 4 ทำให้มนุษย์หลงอยู่ในมายา ตกอยู่ในห้วงทุกข์ดังนี้

ก่านผู้ใจฉุย สิงที่ปราศจากมายาคือสิ่งใด สิ่งนั้นคือสังฆธรรมอันพระมหาบูรณะ ได้ทรงพบก่อนผู้อื่นใด ในราตรีแห่งเพ็ญไพรากาญจน์มีภายในร่างกายให้ร่วงแท้หักแตกไม่เหลือในไกด์ฟังแท้หักแตก ก่านผู้ใจฉุย วิรษะอุดคลาหะไกรเด่าจะเตมองเเทมอเเทมวอนด้วยพระพุทธองค์ ก็จะสังฆธรรมนั้นเป็นได้ พะพุทธองค์ทรงคำรับสังฆธรรม “ได้แก่” ความทุกข์ ความเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคที่ดำเนินไปถึงความดับแห่งทุกข์ทั้งล้วน เป็นสังฆธรรม เป็นความจริงอันประเสริฐที่มีอยู่ในโลก

ก่านผู้ใจฉุย ก็พระมหาบูรณะไม่มีรู้แห่งสังฆธรรมความจริงอันประเสริฐนี้ มนุษย์จึงหลงอยู่ในมายา ความรัก ความหลง บางคนก็ต้องจบชีวิตลงในมายาความรักกันนั้น ดังก่านจะเห็นได้จากการ “แสงวาริน” ซึ่งเราจะได้นำเสนอต่อไป

(พื้น ธรรมุต : แสงวาริน)

3.5 นิพพาน

นิพพานหรือวิมุติ เป็นจุดมุ่งหมายหรือแก่นสารของพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธพจน์ว่า

“กิจมุทั้งหลายอยู่ประพฤติธรรมจรรยา มีศึกษาเป็นอาณิสงส์ มีสติเป็นอธิปไตย มีปัญญาเป็นยอด มีวินัยเป็นแก่นสาร”¹

“มหาสมุทรมีร刹ฯ เดียว คือ รสเดิมฉันใจ ธรรมวินัยก็มีร刹ฯ เดียว คือ วินิตรส ฉันนั้น”²

“ธรรมทั้งปวงมีวินัยเป็นแก่นสาร มีวินัยเป็นสาระ”³

มีพระพุทธพจน์ถ้าวถึงความหมาย หรือนิยามของนิพพานไว้หลายความหมาย เช่น “นิพพานคือความสั่นราคะ สั่นโถสะ สั่นไมหะ นิพพานคือ ความดับแห่งภพ นิพพานคือ ความสั่นตัวหา นิพพานคือจุดของความทุกข์ นิพพานคือความดับกิเลสและกองทุกข์”⁴

ในคำกล่าวรุ่นรองและบรรดาภิชีกาวินัยมากให้คำนิยามของนิพพานว่า “ไม่มีตัวหา เป็นเครื่องร้อยรัด หรืออกไปแล้วจากตัวหาที่เป็นเครื่องร้อยคิดไว้กับภพ”⁵

เนื่องจากนิพพานเป็นความดับกิเลสหรือความดับทุกข์ นิพพานจึงเป็นความสุขซึ่งเป็นที่ปรารถนา เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของทุกชีวิตทุกสังคม นิพพานจึงเป็นสังธรรมที่มีคุณค่าสูง สุกต่อชีวิตและสังคม

นิพพานปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

เรื่องมังกรราชเล่นกลของฉัน อรุณต ตอนบรรยายการบำเพ็ญพรของพระธุดงค์ กถ่าวถึงนิพพานว่า เป็นความหลุดพ้นจากความทุกข์ และเป็นความสุขสบาย ดังนี้

¹ พระราชวรวุฒิ (ประยุทธ์ ปัญโต). เอกโนໂພสีกับภาษาฯ. 2530. หน้า 5.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ พระราชวรวุฒิ (ประยุทธ์ ปัญโต). พุทธธรรมฉบับปรัชญาและขยายความ. 2525. หน้า 232.234.

⁵ แหล่งเดิม.

“พระรูปองค์ทรงพระมหา功德
สันติราศีและพยามความลับทิน
สละชีวีรับเร่งเพ่งพินิจ
ต่อตัวด้วยหมายประโภชัณ์โพธิญาณ

บ้าเบี้ญเพทกภารนาเรักษากือ
ไม่ยอมกดดันอยู่ในห่วงแห่งบ่วงมาร
ประกอบกิจเพียรทำกรรมฐาน
เข้านิพพานพื้นทุกข์สนูกสบาย”
(ฉัน อรุณ : มัจฉาราชาเล่นกล)

เรื่องก่อนตะวันจะลับฟ้าของฉัน อรุณ ตอนบรรยายสภาพและพฤติกรรมของพระเจ้ากรุงสุรเสน ซึ่งกระทำผิดพลาดออกบวช กล่าวถึงนิพพานว่า เป็นโลกุตรธรรม ซึ่งนำตนให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ดังนี้

“พระเจ้ากรุงสุรเสนสักขศ
มีความหลังฝังนีกหนึ่นกใน
เป็นความผิดคิดสৎระเทศแท้
บ้าเบี้ญพระปลดเปลืองเรื่องภารนา
ความตั้งใจไโคกรรมที่ทำผิด
ทั้งจะได้ฝ่ายประโภชัณ์โพธิญาณ
ออกรูปองค์เดียวเที่ยวการกอด
หมายโลกุตรธรรมเพื่อนำตน

มาทรงพระภารนาออยู่ป่าใหญ่
มั้นฝังใจจำมั่นทุกวันมา
ตั้งใจແນออยู่ในไตรสิกขา
เป็นส่วนอนิสงส์ถึงซึ่งวิญญาณ
แผ่ฤทธิ์ตั้งสังฆธรรมฐาน
ทิ้งหลักฐานทรัพย์สินสิ่นกั้งวัล
ประพุตพระภารนาหาฤศล
ให้หลุดพ้นจากห่วงแห่งบ่วงมาร”
(ฉัน อรุณ : ก่อนตะวันจะลับฟ้า)

เรื่องกามเทพลงของฉัน อรุณ บรรยายกิจวัตรของแม่ชีดุณฐี และกล่าวถึงนิพพานว่าเป็นความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร หรือความหลุดพ้นทุกข์ ดังนี้

“ฝ่ายชินทางวางกอดคให้บดัง
กรรนสีนสวคกราคน้ำไปตามกิจ
ให้มุขย์ครุฑาวาสุกรี
ไม่พันพระอนิจจังยังไม่สุ
เมื่อแผ่นดินถินทะเเเมรุไกร
เป็นวิสัยไตรภพจนจังหวัด
ที่พ้นทุกข์สุข โขมโภพาร

แล้วเข้านั่งภารนาประสาชี
ตั้งอุทิศແಗ່ງกุศลบุญราศี
ผู้ยังมิทุกข์โศกและโรคภัย
ถึงอาชญาณนับอสอง ไชย
เพลิงประลัยทำลายกีวายปราณ
ย้อมเวียนว่ายในวัฏสงสาร
คือนิพพานพูนสวัสดิ์กำจัดภัย”
(ฉัน อรุณ : กามเทพลง)

เรื่องน้องเก้าของฉัน อรุณุต บรรยายสภาพชีวิตมนุษย์ว่าต้องเกิดตายว่ายวนอยู่ในวุญ
สงสารและบรรยายสภาพนิพพานว่า เป็นฝังอันเกยม (ทฤษฎีจากวุญสงสาร) ดังนี้

พอที่สูด ชีวิตของพระเจ้าที่พารินิมารสิ้นลงด้วยมือของยักษ์ก่อนโถกับต์ อธุรคุ้ม
ชีวิตอยู่ย่างประหาด ไม่มีการคิดมาก่อนแต่ยกว่าชีวิตของ omniscient ของคนจะนำบุญด้วยนี้
มนุษย์เราไม่ว่าจะเกิดในชาติชั้นวรรณะใด ฉุดตามชีวิตคือความตาย จะตายต้องตายร้าย
ตายน้ำตายบก็ต้องตายด้วยกันทั้งสิ้น ลักษัพ แหหะ บริษัทตัง เอวัง ม้อจันะ ชีวิตดัง
พระพุทธของค์ทรงเปรียบชีวิตของสัตว์โดยกว่าเหมือนภาระเดินซึ่งมีความแตกต่างใน
ที่สูด ร่างกายเราที่เปรียบเสมือนเรือรัว ใจของเราที่เราจะต้องเวียนว่ายตายเกิดหนึ่น
ท่านเปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่ พระนิพพานท่านเปรียบเหมือนฝังอันเกยมสุข เราทุกคน
กำลังพยายามเรือรัวคือร่างกาย ข้ามใจของเราไปสู่ฝังพระนิพพาน แต่เรือคือสังหารแท่ง
ร่างกาย เราจะต้องจะเดินก่อนที่จะถึงฝั่ง ซึ่งอยู่ไกลออกไปปอนมองไม่เห็น ทั้ง ๆ ที่รู้
ว่าเรือเราจะถล่ม ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเราจะจมน้ำตาย แต่ส่วนมากเราประมาทด้วย ไม่ค่อยคิด
เตรียมตัวไว้ต่อสู้กับเหตุการณ์ ไม่คิดเตรียมตัวรองชูชีพใส่เรือไว้ เพราะเมื่อเรือถล่มข้า
ชิง ๆ จะได้กวนอนาคตของชูชีพหากยังว่ายน้ำต่อไปปอนกว่าจะถึงฝั่ง ก็เมื่อร่างกายเปรียบ
เหมือนเรือรัว วุญญาสงสารเปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่ พระนิพพานเปรียบเหมือนฝังอัน
เกยมสำราญเดียว เกรื่องชูชีพก็คือ บุญกุศลนั้นจะครอบท่าน เมื่อตายแล้วเราจะนำ
อะไรไปไม่ได้ ทรัพย์สมบัติก็คือ ร่างกายเรา ก็คือ เป็นวัตถุอันหมายบ เราได้นำจากโถกคือ
ไฟคืนนี้ เวลาจากโถกนี้ไป逮ก็ทิ้งไว้ก็เผ่นคืนนี้ สิ่งที่จะนำไปในปราโลก ก็คือ บุญกุศล
เราได้อำลาสัญญาภูตตนนี้แต่จะเป็นเกรื่องชูชีพวายชีวามีน้ำ ก็คือ วุญญาสงสารไปสู่ฝั่ง ก็คือ
พระนิพพานได้ครอบท่าน

(ผู้ อรุณุต : น้องเก้า)